MONEDA ÎN ROMÂNIA

OCTAVIAN ILIESCU

PREFAȚĂ

Editura Meridiane a luat inițiativa de a oferi publicului larg o prezentare succintă, dar completă, a rolului pe care l-a avut moneda în trecutul României. A apărut astfel recent în colecția „Monumentele patriei noastre" lucrarea colegului Constantin Preda, cu titlul Moneda antică în România. *Ea pune la îndemîna cititorilor istoria acestui desăvîrșit instrument de schimb născocit de mintea omenească, începînd cu folosirea primitivă a obiectelor premonetare și baterea primelor monede în lumea antică și ajungînd pînă la începuturile imperiului bizantin, în veacul al V-lea al erei noastre.*

Reluînd firul expunerii, prezentăm astăzi în continuare istoria monedei în trecutul țării noastre, de la apariția la Dunărea de Jos a celor dintîi emisiuni ale imperiului bizantin, în jurul anului 500 e. n., și pînă la 1864, cînd iau sfîrșit încercările lui Alexandru Ioan Cuza de a crea o monedă națională românească. În acest lung răstimp, se înscriu emisiunile monetare proprii ale celor trei țări române, pe măsura apariției lor ca state feudale de sine stătătoare: Țara Românească, Moldova și Transilvania. Se simțea mai de mult lipsa unei lucrări de sinteză, care să îmbrățișeze numismatica feudală românească în întregul ei. În dorința de a remedia această lacună, am acordat, în paginile care urmează, o atenție deosebită monedelor emise de cele trei țări române, împărtășind cititorilor rezultatele obținute în cursul celor mai recente cercetări numismatice, unele din ele încă inedite.

Capitolele privitoare la circulația, pe teritoriul țării noastre, a monedelor bizantine, în secolele V-XIV, și a monedelor străine, în secolele XIII-XIX, completează în mod firesc istoria folosirii acestui mijloc de schimb în trecutul României. Materialul ilustrativ anexat, reproducînd cele mai reprezentative emisiuni monetare din perioada tratată în lucrare, va contribui fără îndoială la o mai

bună înțelegere a ceea ce a însemnat moneda în istoria țării noastre: instrument de schimb economic, dar și mod de exprimare a unor realități juridice și istorice sau concepții artistice din alte vremuri. Privită în acest multiplu înțeles, moneda justifică pe deplin atenția de care s-a bucurat și continuă să se bucure în rîndurile colecționarilor sau ale cercetătorilor, pe care îi însuflețește pasiunea de a-i descifra tainele și a proiecta astfel, cu ajutorul ei, o lumină vie asupra trecutului mai îndepărtat sau mai apropiat al țării noastre.

Autorul

INTRODUCERE

Studierea rolului pe care l-a îndeplinit moneda pe teritoriul ţării noastre, începînd din secolul al V-lea e. n. şi pînă la emiterea primelor monede ale statului modern România (1867), are o importanţă deosebită, deşi aspectele pe care le prezintă problema enunţată variază de la o epocă la alta. Astfel, în perioada de trecere la feudalism şi aceea a feudalismului timpuriu — perioade care acoperă secolele V-VIII — datorită lipsei sau în cel mai bun caz, penuriei izvoarelor, monedele constituie, alături de urmele arheologice, documentarea esenţială pentru cunoaşterea evoluţiei societăţii omeneşti din acea vreme. În tot acest răstimp circulă exclusiv moneda bătută în alte părţi, îndeosebi emisiunile imperiului bizantin. Explicaţia acestui fenomen e cît se poate de simplă; abia în secolul al XIV-lea, s-au format cele dintîi state feudale româneşti de sine stătătoare care şi-au întemeiat monetării proprii. Toate problemele legate de rolul jucat de noile monede emise de Ţara Românească şi de Moldova, ponderea lor în circulaţia locală şi aria de răspîndire, au fost studiate cu migală de către numismaţi, obţinîndu-se concluzii preţioase pentru istoria economică din trecut a României. Dar studierea emisiunilor monetare ale Ţării Româneşti şi ale Moldovei — cărora li se vor adăuga din sec. al XVI-lea şi cele ale Transilvaniei — mai prezintă şi alte aspecte, nu mai puţin interesante, ca de exemplu condiţiile în care s-a exercitat dreptul monetar sau iconografia monedelor respective, aceasta din urmă înmănunchind explicarea reprezentărilor şi a simbolurilor ce apar pe aversul sau pe reversul lor, apoi limba în care sînt redactate inscripţiile de pe monede, titulatura voievozilor şi a principilor emitenţi, în fine, stabilirea monetăriilor şi a duratei cît au funcţionat. Ţinînd seama de faptul că începînd din secolul al XIV-lea izvoarele scrise — documente, însemnări ale călătorilor străini în trecere pe aceste meleaguri,

mai tîrziu cronici — devin tot mai numeroase, ele vor putea fi utilizate pentru studierea altor aspecte ale istoriei monetare, ca de exemplu determinarea numelui acordat de contemporani unor monede sau fixarea raporturilor de echivalenţă între mai multe emisiuni circulînd concomitent.

În afară de emisiunile monetare ale celor trei ţări române, ne va preocupa şi studiul monedelor străine mai însemnate, care au circulat în ţările române, paralel cu emisiunile locale sau în perioadele cînd acestea au lipsit cu totul. Vom încheia consemnînd încercările făcute în secolul al XIX-lea în Moldova, în Ţara Românească şi apoi în Principatele Unite pentru a se emite o monedă naţională, încercări care aveau să fie încununate de succes în anul 1867, prin crearea sistemului monetar naţional.

La capătul acestei succinte expuneri, cititorul va avea o imagine clară a ceea ce a reprezentat moneda în viaţa poporului român, într-un răstimp de aproape 14 veacuri.

CIRCULAŢIA MONEDELOR BIZANTINE PE TERITORIUL ROMÂNIEI ÎN SECOLELE V-XIV

În anul 395, la moartea împăratului Theodosius I, imperiul roman s-a împărţit definitiv în două state distincte: imperiul roman de apus, cu capitala la Roma, apoi la Ravenna şi în fine din nou la Roma, şi imperiul roman de răsărit, cu capitala la Constantinopol. Dacă imperiul roman de apus avea să sfîrşească repede, prin detronarea ultimului împărat, Romulus Augustulus, de către Odoacru, regele Herulilor, la anul 476, imperiul de răsărit, transformat de la o vreme în imperiul bizantin, va supravieţui aproape încă un mileniu, pînă la cucerirea Constantinopolului de către Mahomed al II-lea (1453).

În numismatică, trecerea de la imperiul roman de răsărit la cel bizantin a fost fixată de către cercetători în timpul domniei împăratului Anastasius I (491—518), care a efectuat în anul 498 o largă reformă a monedei mărunte. Drept urmare, s-au emis în mari cantităţi monede de bronz de diverse valori: *follis*, echivalent cu 40 unităţi denumite *nummia* şi marcat cu litera M (în alfabetul grec, această literă avea valoarea numerică 40); jumătăţi de follis, marcate cu litera K=20; *decanummia*, piese de 10 nummia, marcate cu litera I=10; *pentanummia*, marcate cu litera E=5 sau cu cifra romană V şi *nummia*, piese de o unitate, fără nici un semn de valoare. Uneori, literele indicînd valoarea nominală au fost înlocuite în decursul timpului cu cifre romane corespunză-

toare: XXXX pentru follis, XX pentru jumătate de follis şi aşa mai departe. În unele monetării ale imperiului bizantin, ca de exemplu la Alexandria, s-au bătut monede de bronz cu alte valori nominale: 12 nummia, marcate IB, 33 nummia marcate ΛΓ. Începînd din prima jumătate a secolului al IX-lea, procedeul marcării monedelor de bronz cu semne indicînd valoarea nominală a fost părăsit, piesa principală a sistemului monetar continuînd să rămînă, în categoria monedelor de bronz, aceea denumită follis. De la sfîrşitul secolului al XI-lea, mai exact în timpul domniei împăratului Alexius I Comnenul (1091—1118), alături de monedele de bronz plane, au început să se emită şi monede concave (skifate) din acelaşi aliaj; piese concave de aur şi de argint au fost bătute în imperiul bizantin ceva mai devreme, de pe la inceputul secolului al XI-lea (în aur) sau de la mijlocul aceluiaşi secol (în argint), după cum se va vedea mai jos. Această tehnologie a confecţionării monedelor este caracteristică imperiului bizantin, în evul mediu; ea a fost adoptată uneori şi de către statele vecine din peninsula Balcanică: ţaratele bulgare de la Tîrnovo şi Vidin sau regatul Serbiei.

Ca monede de argint, în imperiul bizantin au continuat să se bată două specii create în timpul lui Constantin cel Mare: *miliarense* sau *miliaresion*, în greutate de 4,55 g, şi *siliqua*, în greutate de 2,73 g; aceste valori ponderale au scăzut însă treptat, în cursul vremii. În anul 615, sub domnia împăratului Heraclius, s-au emis monede de argint mai grele, denumite (la singular) *hexagrammon*; ele cîntăreau în mod teoretic 6,82 g, fiecare piesă. Baterea acestui nominal (specie monetară de o valoare determinată) nu a durat însă decît 80-90 de ani (pînă în a doua domnie a lui Iustinian al II-lea, de la 705 la 711). Împăratul Constantin al IX-lea Monomahul (1042—1055) începe baterea unor monede de argint skifate; pînă la sfîrşitul imperiului bizantin s-au bătut, alternativ sau simultan, atît monede plane, cît şi concave.

Unitatea monetară de aur a imperiului bizantin este, de asemenea, un nominal creat de Constantin cel Mare: *solidus*, în greutate teoretică de $^1/_{72}$ a dintr-o libră romană de aur de 327,45 g; prin urmare, un solidus cîntărea 4,55 g. Diviziunile sale erau, ca monede de aur: *semis* sau *semissis*, reprezentînd $^1/_2$ şi *triens* sau *tremissis*, $^1/_3$, fiecare avînd greutatea corespunzătoare. Începînd din anul 963, unitatea monetară în aur capătă denumirea de *nomisma*, care devine curînd şi ea o monedă concavă. După o serie de reduceri consecutive ale calităţii aurului în a doua jumătate a secolului al XI-lea, împăratul Alexius I Comnenul întreprinde în anul 1093 o importantă reformă, bătînd

o monedă de aur cu un titlu mai ridicat. Noua unitate a fost denumită *hyperper*, de la un cuvînt grecesc care înseamnă <aur> trecut prin foc, prin urmare afinat prin topiri succesive. Hyperperul, sau prescurtat, *perperul* a fost emis în continuare pînă la sfîrşitul secolului al XIV-lea, cînd a devenit o monedă de calcul.

La început, monedele bizantine erau emise dintr-un număr mare de monetării, risipite pe întregul teritoriu al imperiului. Unele monetării provinciale băteau piese de toate categoriile, altele îşi limitau activitatea numai la emiterea monedelor de bronz, necesare circulaţiei mărunte locale. Pe măsura restrîngerii teritoriului supus autorităţii imperiale, s-a redus şi numărul atelierelor monetare, în final rămînînd activ numai cel de la Constantinopol.

Cunoscînd datele esenţiale cu privire la istoria monetară a imperiului bizantin, e locul să ne întrebăm care a fost rolul jucat de monedele sale, în viaţa economică a societăţii care s-a dezvoltat pe teritoriul României, din secolul al V-lea şi pînă la sfîrşitul secolului al XIV-lea, dată la care ele dispar din circulaţie în această zonă geografică.

Examinînd descoperirile monetare din acea vreme, se poate constata că ele marchează trei perioade distincte. În prima perioadă, care începe o dată cu reforma monetară a lui Anastasius I şi se încheie la sfîrşitul secolului al VII-lea, predomină moneda de bronz. Descoperirile cunoscute pînă astăzi se înşiră de-a lungul Dunării, timp îndelungat hotar al imperiului bizantin, precum şi în Dobrogea, rămasă sub autoritatea imperială. Se întîlnesc atît piese izolate, cît şi tezaure de monede de bronz, ca de exemplu la: Cudalbi (jud. Galaţi), tezaur cuprinzînd piese emise între anii 498—527; Topalu (jud. Constanţa), cu piese din anii 527—562; Gropeni (jud. Brăila), tezaur ale cărui monede au fost emise între anii 539—578; Movileni (jud. Galaţi), cu monede din anii 577—600 şi Voineşti (com. Obîrşeni, jud. Vaslui), tezaur cuprinzînd monede din anii 602-641.

Deşi mai rare, s-au găsit din această perioadă şi monede bizantine de argint, alcătuind două tezaure. Unul a fost descoperit la Galaţi, în 1946, şi cuprinde 12 piese de argint (unităţi denumite *hexagramma*), emise între anii 615—680. Al doilea tezaur s-a găsit în 1965 la Priseaca-Slatina. Mult mai însemnat decît cel dintîi, tezaurul de la Priseaca-Slatina se compune din 141 monede de argint de aceeaşi valoare nominală (*hexagrammon*), emise între anii 654—680, precum şi din doi cercei de argint, totul depozitat într-un vas de lut.

În ce priveşte moneda bizantină de aur, ea este prezentă în unele descoperiri izolate. Vom cita numai cîteva: un solidus de la Anastasius I, găsit în împrejurimile Craiovei; din jurul oraşului Tulcea, s-au adunat cu ani în urmă solidi bizantini din epoca 527—668; la Drăgaica (jud. Buzău) s-a găsit de asemenea o monedă de aur de la împăratul Iustinian I, iar la Sîmpetru German (jud. Arad), a fost descoperit un solidus cu efigiile împăraţilor Heraclius şi Heraclius Constantin.

Din cele arătate, se poate vedea că în prima perioadă, moneda bizantină circulă intens pe teritoriul României, mai ales de-a lungul Dunării, în Dobrogea şi în sudul Moldovei. În această perioadă, ea a îndeplinit rolul de echivalent general al bunurilor — în absenţa oricărui alt gen de monede — şi de tezaur, chiar dacă piesele tezaurizate reprezintă cele mai adesea emisiuni de bronz, de o valoare deci mai măruntă. Această particularitate nu e lipsită de interes, pentru a stabili cine erau deţinătorii acestor mărunte agoniseli; în nici un caz, nu erau căpeteniile militare ale neamurilor migratoare, atrase întotdeauna de strălucirea aurului şi a argintului. Cei care au adunat monedele de bronz din tezaurele îngropate la Cudalbi, Topalu, Gropeni şi Voineşti erau de bună seamă oameni ai pămîntului, autohtonii obişnuiţi să preţuiască moneda pentru valoarea ei ca instrument de schimb, în viaţa de toate zilele.

A doua perioadă a circulaţiei monedei bizantine pe teritoriul României începe cu primii ani ai secolului al VIII-lea şi se încheie spre mijlocul celui de al X-lea. Descoperirile monetare, în această perioadă, sînt extrem de rare, de fiecare dată fiind vorba de piese izolate. Semnalăm pe cele care ne sînt cunoscute: o monedă de bronz (follis), emisă de Tiberius III Apsimarus (698—705), găsită la Berezeni (jud. Vaslui); alta de bronz, dar imitînd solidul de aur al aceluiaşi împărat, găsită la Mediaş (jud. Sibiu); un follis emis de Constantin al V-lea şi Leon al IV-lea (751—775), găsit la Voila (jud. Braşov); o altă monedă de bronz, emisă de Leon al IV-lea şi Constantin al VI-lea (776—780), găsită la Constanţa; o monedă de argint, emisă de aceiaşi împăraţi, descoperită la Tichileşti (jud. Brăila); o piesă de bronz, cu numele împăraţilor Theofil şi Constantin (832—839), alta, la fel, dar numai cu numele lui Theofil (839—842), ambele găsite la Raşova (jud. Constanţa); în sfîrşit, vom mai aminti două monede de bronz, emisiuni ale împăratului Leon al VI-lea (886—912), din care una găsită la Deta (jud. Timiş), cealaltă la Orşova (jud. Mehedinţi). La atît se reduc *toate* descoperirile de monede bizantine, emise în secolele VIII—IX şi în primele decenii

ale celui de al X-lea, semnalate pînă în prezent pe teritoriul României. O explicație plauzibilă a acestui rarefieri, ce se constată în pătrunderea monedei bizantine la Dunărea de Jos, a fost propusă de către cercetătorii români. Ei au atras atenția asupra faptului că în aceeași perioadă, monedele bizantine sînt foarte rare pe întreaga lor arie de răspîndire și nu numai la Dunărea de Jos. Această rarefiere a fost pricinuită prin urmare de un fenomen economic general și anume, de transformările profunde care au afectat viața social-economică a imperiului bizantin, caracterizate prin apariția și generalizarea relațiilor de tip feudal. Se știe că aceste relații au avut la început o adîncă înrîurire asupra circulației monetare, ca urmare a accentuării formelor de economie naturală.

Începînd de pe la mijlocul secolului al X-lea, moneda bizantină reapare în număr mai mare atît în Dobrogea, cît și la nordul Dunării. Se întîlnesc monede de bronz, de argint și de aur, fie răzlețe, fie tezaurizate. La Cleja (jud. Bacău), a fost descoperit în 1930 un tezaur cuprinzînd o monedă de argint și 38 monede de bronz bizantine, emise între anii 813-945; la Călărași (jud. Ialomița), s-au găsit cinci monede de argint emise de împăratul Ioan Zimisces (969—976); la Dinogetia (așezare bizantină într-o insulă, pe Dunăre, ținînd de comuna Garvăn, jud. Tulcea), s-au descoperit succesiv trei tezaure de monede bizantine: primul cu 106 piese de aur, emise între 976-1055; al II-lea, cu podoabe, monede de aur și de argint, bătute între anii 976—1059, iar al III-lea, conținînd 15 monede de aur, din anii 1067—1071. Piese izolate, de aur, argint sau bronz, s-au găsit și în Transilvania, lîngă Oradea, în Banat, la Turnu Severin, Zimnicea, Curtea de Argeș, ceea ce arată extinderea circulației monedei bizantine pe un larg teritoriu.

În timpul împăraților Comneni și Angeli (de la 1081 pînă la 1203), predomină descoperirile de monede de bronz. Ele au fost adesea tezaurizate în mari cantități, ca de exemplu la Zimnicea (jud. Teleorman), unde s-au găsit laolaltă 2000 piese de bronz din această vreme. Și la București s-au descoperit două mici tezaure de monede de bronz, bătute de împărații din dinastia Comnenilor și a Angelilor, unul pe str. general Eremia Grigorescu nr. 3, cu 9 piese din anii 1081—1180, altul la Ciurel, cu 16 piese datînd din 1195—1203. Un fenomen economic interesant e reprezentat de tezaurul găsit prin 1930 la Balș (jud. Olt), care cuprindea aproximativ un kg de monede bizantine de bronz, tăiate în cîte două, patru sau opt fragmente, pentru a se obține

astfel bani mărunţi. S-au putut descifra exemplare emise între anii 1195-1254.

În secolul al XIII-lea şi la începutul celui următor, circulă în Dobrogea şi la nord de Dunăre moneda de aur a imperiului bizantin de la Niceea (1222—1261) şi apoi acea emisă la Constantinopol de către primii Paleologi. Sînt hyperperii sau perperii de aur. Descoperirile cunoscute pînă în prezent punctează o arie foarte întinsă, cuprinzînd Dobrogea, Moldova, Muntenia, Oltenia şi Transilvania. În tezaure, perperii bizantini s-au găsit în jud. Tulcea, la Isaccea (vreo 50 exemplare), şi în comuna Mihail Kogălniceanu, pe dealul Uzunbair (195 piese, împreună cu 23 440 monede tătăreşti de argint, lingouri de argint şi podoabe din aur şi din argint), precum şi la Stoeneşti (jud. Brăila) unde s-au găsit 22 perperi. Această monedă devine etalonul curent al tranzacţiilor comerciale din bazinul Mării Negre, fiind menţionată şi în unele documente interne sau privilegii comerciale ale Ţării Româneşti. Astfel, în actul din anul 1374, Vlaicu Vodă dăruia mănăstirii Vodiţa 1 000 de perperi anual şi 300 perperi pentru săraci. Cît de mare a fost rolul jucat de perperul bizantin în Ţara Românească se poate deduce şi din faptul că numele său a fost păstrat de o dare ce se plătea pentru peştele sau vinul exportat prin porturile dunărene, dare denumită *perper* sau *părpăr* şi care s-a menţinut, desemnată cu acest termen, pînă tîrziu, în secolul al XVIII-lea.

Cu perperii de aur bizantini, bătuţi între anii 1222—1327, încetează pătrunderea efectivă a monedei bizantine în ţările române, menţinîndu-se în circulaţie emisiunile vechi. Ea a reprezentat cîtăva vreme un mijloc de schimb generalizat, întrebuinţat în mod curent de către poporul român, pe întreg spaţiul carpato-dunărean. A fost prin urmare un exponent al unităţii economice care a legat întotdeauna cele trei ţări române, chiar dacă adesea condiţiile istorice au fost potrivnice.

EMISIUNILE MONETARE ALE ŢĂRII ROMÂNEŞTI

Ţara Românească s-a format ca stat feudal de sine stătător în cadrul unui proces de lungă durată, început încă din sec. al X-lea şi reprezentînd dezvoltarea firească a societăţii dintre Carpaţi şi Dunăre. Acest proces ascendent al relaţiilor de tip feudal s-a încheiat în 1330, cînd Basarab, voievodul Ţării Româneşti, a înfrînt armata lui Carol Robert la Posada, obţinînd astfel independenţa primului stat feudal românesc.

Organizarea politică şi administrativă a noului stat s-a făcut în mod treptat. Prin valorificarea produselor locale, rezultate mai ales din agricultură şi creşterea vitelor, Ţara Românească dispunea de o economie solidă, fapt atestat de izvoare scrise contemporane, de înălţarea unor edificii masive ca biserica domnească de la Curtea de Argeş sau de daniile bogate făcute mănăstirilor de la muntele Athos. Un mare interes prezintă ştirea păstrată de autorul Cronicii pictate de la Viena cu privire la solia trimisă de către Basarab lui Carol Robert, înaintea bătăliei de la Posada; în scrisoarea sa, Basarab îi cerea regelui Ungariei să înceteze războiul, oferindu-i, printre alte prestaţii tipic feudale, să-i plătească drept despăgubire, 7 000 mărci de argint, ceea ce reprezintă o cantitate de peste 1 400 kg de argint în lingouri, o avere fabuloasă la acea vreme. Aceste lingouri proveneau din valorificarea bogăţiilor ţării prin comerţul cu oraşele de la gurile Dunării şi cu imperiul bizantin.

Pînă la emiterea de monede proprii, în Ţara Românească se întrebuinţau perperii de aur bizantini, groşii de argint sîrbeşti şi bulgăreşti, iar în Dobrogea asprii de argint ai Hoardei de Aur; într-o măsură mai redusă, circulau dinarii banali de Slavonia, dinarii ungureşti şi groşii veneţieni, toate emisiuni de argint. Datorită intensităţii schimburilor economice transdunărene, groşii bulgăreşti emişi la Tîrnovo sau la Vidin pătrundeau în mari cantităţi în Ţara Romînească, fiind nelipsiţi în toate tezaurele monetare datînd din veacul al XIV-lea.

Împrejurările în care au fost emise cele dintîi monede ale Ţării Româneşti au fost stabilite abia în cursul unor cercetări din ultima vreme. Se ştia mai de mult că Vlaicu Vodă (1364—1377) a bătut pentru prima oară monedă proprie; rămînea de stabilit data exactă a emiterii ei. Astăzi, se poate afirma că în anul 1365, în urma ocupării Vidinului de către Ludovic I, regele Ungariei, şi a întreruperii legăturilor economice dintre Ţara Românească şi ţaratul vecin al Bulgariei, Vlaicu Vodă a trecut la organizarea unei monetării proprii la Argeş, bătînd acolo primele monede feudale româneşti.

Examinînd piesele emise de Vlaicu Vodă, păstrate astăzi în colecţiile numismatice, se constată că ele sînt toate de argint şi se împart, după mărime şi greutate, în trei grupe. In prima categorie intră cele care au un diametru de 18—21 mm şi o greutate medie, stabilită în urma cîntăririi unui număr de 100 piese asemănătoare, de 1,05 g. A doua categorie cuprinde piese care măsoară 16—18 mm în diametru şi au o greutate medie de 0,70 g. In sfîrşit, ultima categorie include monede mărunte, cu un diametru de 15—16 mm şi o greutate medie de 0,35 g.

Monedele cele mai mari, cu greutatea medie de 1,05 g, fac parte dintr-un sistem care are ca origine moneda de argint bătută la Veneţia în anul 1202, denumită iniţial *ducat*, apoi *gros* sau *matapan* şi care s-a răspîndit foarte mult în imperiul bizantin şi în peninsula Balcanică după cruciada a IV-a (1204); ea a fost imitată la Bizanţ, în Serbia şi în ţaratul bulgar de la Tîrnovo. Numele de *ducat* a fost acordat şi unei monede bizantine de argint, avînd aceeaşi valoare ca şi *ducatul* sau *grosul* veneţian. Numele de *ducat* este însă atestat, în documente de mai tîrziu, pentru unitatea monetară a Ţării Româneşti. Desigur, el nu a putut fi purtat iniţial decît de piesele cele mari emise de Vlaicu Vodă şi care aveau aceeaşi valoare cu groşii sîrbeşti şi bulgăreşti din sistemul ducaţilor veneţieni de argint.

A doua monedă a lui Vlaicu Vodă, în greutate medie de 0,70 g, era echivalentă cu dinarul unguresc de argint din acea vreme; e probabil că se numea şi ea tot *dinar*.

Pentru ultima monedă, cea mai mică emisiune monetară a Ţării Româneşti, avînd o greutate medie de 0,35 g, izvoare de mai tîrziu au păstrat denumirea de *ban*, nume sub care a fost desemnat anterior dinarul de argint al banilor Slavoniei şi care a circulat mult în Transilvania şi în Ţara Românească. Banul muntean era echivalent cu $^1/_2$ dinar, ca şi *obolul* unguresc. Rezultă că primele emisiuni ale lui Vlaicu Vodă se încadrau în două sisteme diferite: acel al groşilor balcanici, de origine veneţiană, şi acel al dinarilor ungureşti, asigurîndu-se astfel atît nevoile circulaţiei interne, cît şi legăturile comerciale cu ţările sud-dunărene şi cu Transilvania. Raportul dintre cele trei specii monetare muntene era destul de simplu:

un ducat de 1,05 g $=1^1/_2$ dinar de 0,70 g $=$ 3 bani a 0,35 g;
un dinar de 0,70 g $=$ 2 bani a 0,35 g.

Baza metrologică a acestor emisiuni era reprezentată probabil de o unitate ponderală denumită *marcă*, în greutate aproximativă de 210 g. Dintr-o asemenea cantitate de argint, se băteau 200 ducaţi sau 300 dinari sau 600 bani, ceea ce corespunde cu practicile monetăriilor feudale ale altor ţări.

În structura de mai sus, sistemul monetar al Ţării Româneşti se menţine şi în timpul domniei lui Radu I (1377—1383), care bate, la fel ca predecesorul său, ducaţi, dinari şi bani. Curînd însă, datorită creşterii presiunii otomane la sud de Dunăre, legăturile comerciale cu peninsula Balcanică prin intermediul Vidinului încep să slăbească. Datorită acestor factori, începînd cu Dan I (1383—1386), voievozii Ţării Româneşti renunţă să mai bată monede în sistemul groşilor balcanici; ei vor emite numai dinari (care

capătă denumirea de *ducați*, devenită tradițională pentru unitatea monetară a țării) și *bani*. Această structură simplificată a sistemului monetar muntean se va menține pînă spre sfîrșitul sec. al XV-lea, cînd Radu cel Frumos și Basarab Laiotă vor emite ultimii ducați munteni. În documentele sec. al XV-lea, termenul acesta va căpăta o accepțiune mai largă, însemnînd bani în genere. A fost întrebuințat în acest sens și de către voievozii care nu au emis monede proprii, ca de exemplu Vlad Țepeș (1456–1462, 1476), în două scrisori fără dată, adresate negustorilor din Brașov. De la termenul *ducat* s-a format, tot în sec. al XV-lea, derivatul *ducatar*, însemnînd: meșterul care bate ducații; ducatarul e amintit într-o scrisoare a lui Antonie, cămărașul lui Vlad Dracul, adresată negustorilor din Brașov între anii 1433—1440. Această terminologie monetară dovedește importanța economică pe care a avut-o în secolul al XV-lea unitatea sistemului monetar al Țării Românești, *ducatul*.

Examinînd reprezentările care sînt imprimate pe fețele monedelor emise de voievozii Țării Românești, se constată că s-au folosit mai multe tipuri, unele cu caracter heraldic: steme alcătuite din scuturi, coifuri și accesorii — altele cu caracter iconografic propriu-zis — efigiile domnitorului emitent sau imagini religioase. Uneori, tipul monetar reprezintă o combinație: efigie pe avers, stemă pe revers. Pentru o mai bună înțelegere, vom descrie aceste tipuri urmînd ordinea cronologică a voievozilor emitenți.

Vlaicu Vodă, al cărui nume oficial e Vladislav I, a bătut trei tipuri de ducați, un tip de dinari și două tipuri de bani.

Primul tip de ducați, reprezentînd cea mai veche emisiune monetară a Țării Românești, are pe avers un scut despicat, în primul cîmp două fascii (bare orizontale), în al II-lea o semilună; deasupra scutului e o cruce cu brațele egale. Pe revers e înfățișat un coif în profil spre *stînga*, deasupra căruia stă o acvilă cu aripile închise și capul întors spre *dreapta*, ținînd cu ciocul o cruce. (Menționăm că peste tot în descrierea unei steme, termenii *dreapta* și *stînga* se înțeleg, potrivit regulilor heraldice, invers față de dreapta și stînga privitorului). Acest tip, de o execuție mai rudimentară, a fost denumit „cu acvila conturnată", adică întoarsă, denumire datorită poziției neobișnuite a acvilei de pe avers. Legenda la aceste monede este întotdeauna în limba slavă; ea sună Io Vladislav Voievod pe avers, Io Vladislav pe revers, cu diverse prescurtări și variante. Diferite semne: o stea, o scăriță cu patru

trepte, stea cu scăriță combinate — sau sigle (litere izolate) ori monograme: a, aN — determină tot atîtea emisiuni diferite.

Al doilea tip de ducați are pe avers o cruce cu brațele egale, terminate în flori de crin; între brațele crucii sînt presărate flori de crin, stele sau cruci mici, iar pe revers, un coif în profil spre *dreapta*, deasupra căruia stă acvila spre *dreapta*, cu capul întors spre *stînga* și ținînd o cruce în cioc, plasată de obicei la începutul legendei. Realizarea acestor monede e mult mai artistică trădînd concepția și mîna unor gravori occidentali, probabil originari din Italia. Legenda e fie în limba latină, fie în limba slavă, fie în ambele limbi: latină pe avers, slavă pe revers. Pe monedele cu legenda latină, se citește pe avers MONETA LADISLAI WAIWODE TRANS (moneta lui Vladislav, voievodul transalpin) și pe revers TRANSALPINI (repetarea ultimului cuvînt din legenda aversului). Termenul *transalpin* este utilizat în documentele cancelariei regatului Ungariei spre a deosebi pe voievodul Țării Românești (transalpin, peste Carpați) de voievodul Transilvaniei. Și acest tip prezintă mai multe emisiuni, determinate de detalii sau de prezența unor monograme.

Al treilea tip de ducați ne înfățișează pe avers un scut despicat, avînd în primul cîmp patru fascii, în al doilea plin (adică fără nici un simbol), iar pe revers, coiful și acvila ca la tipul anterior. Legenda e numai în limba latină și cuprinde următorul text: M LADIZLAI WAIWODE pe avers (Moneta lui Vladislav voievodul), iar pe revers, finalul titlului de pe avers: TRANSALPINI. Se cunoaște o singură emisiune.

Dinarii lui Vlaicu Vodă reproduc acest ultim tip de ducați, tip care de altfel va fi reluat și de urmașii primului voievod emitent, menținîndu-se, cu unele mici modificări, pînă la sfîrșitul sec. al XV-lea; datorită acestui fapt, a fost denumit de către numismați *tipul comun muntean*. Spre deosebire de ducații similari, dinarii emiși de Vlaicu Vodă au legenda latină, slavă sau bilingvă; de asemenea, prezența unor semne, sigle sau monograme denotă existența unor emisiuni numeroase.

În ce privește banii, se pot clasifica două tipuri; unul mai vechi, contemporan cu primul tip de ducați (cu acvila conturnată) și care are pe avers un scut înclinat spre *stînga*, pe colțul său stă acvila spre *stînga*, ținînd aripile închise, cu capul întors spre *dreapta* și prinzînd cu ciocul o cruce; scutul e despicat, în primul cîmp cu două fascii, în al II-lea plin; pe revers, ne apare o cruce cu brațele ancorate, în cîmp stele cu cîte opt raze. Al doilea tip, mai recent, are scutul și acvila de pe avers orientate invers față de cel dintîi,

reversul fiind identic: crucea cu brațele ancorate. Banii nu au legendă; numai pe avers, în cîmpul monedei, sînt imprimate literele slave BΛ (VL), inițialele numelui lui Vlaicu Vodă.

Mai există o categorie de monede din domnia lui Vlaicu Vodă, reprezentate numai prin două exemplare cunoscute pînă astăzi, ambele în colecția Cabinetului numismatic al Academiei. De fapt, sînt monede bulgărești, groși emiși de către țarul Alexandru și fiul său, Mihail, care au domnit cîtăva vreme împreună la Tîrnovo (1331—1355). Pe avers, sînt reprezentați cei doi țari, pe revers, imaginea lui Iisus Cristos, alături de care amîndouă exemplarele citate au o contramarcă aplicată ulterior și constînd dintr-un cerc, înăuntrul căruia e un scut despicat, în primul cîmp fasciat, în al II-lea plin. Cercetările recente au stabilit că aceste monede au fost contramarcate cu scutul Țării Românești într-o vreme cînd Vidinul, ocupat de unguri în 1365, a fost cucerit (în 1368) de Vlaicu Vodă și restituit ulterior țarului Srațimir, cumnat al voievodului muntean și suveran legitim al acestui țarat bulgar.

Scutul, coiful și acvila reprezintă elementele heraldice ale blazonului voievodului Țării Românești, blazon care a devenit stema însăși a acestei țări, așa cum era obiceiul în lumea feudală. La început, au fost numai coiful și acvila; coiful dovedea calitatea de nobil a celui care îl purta, iar emblema din creștet (în cazul nostru, acvila cu aripile închise și capul întors, ținînd o cruce în cioc) servea să distingă pe diferiții purtători în anumite ocazii, în război, pe cîmpul de bătaie, sau la întrecerile cavalerești denumite tournois. Coiful și acvila au fost obținute foarte probabil de însuși Basarab, în timpul domniei lui Carol Robert de Anjou, care a introdus în Ungaria regulile heraldice apusene. Scutul însă e mai recent; el a fost adoptat, credem, chiar de către Vlaicu Vodă, ca un semn al dobîndirii definitive a independenței față de regatul Ungariei. O dovadă în acest sens o constituie și butonii găsiți în mormîntul lui Vlaicu Vodă de la biserica domnească din Curtea de Argeș, butoni care au un scut despicat, în primul cîmp pe aur patru fascii de email verde, în al II-lea plin, de aur. Se știe că stema Ungariei avea la vremea accea (sub Angevini) un scut despicat, în primul cîmp pe argint patru fascii de email roșu, în al doilea pe email albastru flori de crin de aur. Este limpede că scutul lui Vlaicu era cu totul deosebit de cel al Ungariei și nu indica nici un fel de raporturi de la vasal la suzeran. Momentul cînd Vlaicu Vodă și-a completat stema, adăugîndu-i un scut, coincide cu baterea primei serii de ducați, cînd se adoptă scutul cu fascii și semiluna, avînd deasupra lui crucea cu brațele egale. Ulterior, acest scut va fi

modificat, ajungîndu-se la tipul scutului ce apare şi pe butonii de la Argeş.

Cu numele lui Vladislav I-Vlaicu şi al lui Radu I, fratele său, se cunosc două serii de monede muntene. Pe unele, numele lui Vladislav Voievod e scris pe avers, iar al lui Radu, cu sau fără acest titlu, pe revers; pe altele, numele lui Radu Voievod apare pe avers, iar al lui Vladislav, fără titlu de voievod, pe revers. Sînt dinari de argint, de tipul comun, cu legenda slavă. Prezenţa celor două nume pe aceeaşi monedă indică o asociere la domnie între cei doi fraţi, fapt dovedit pentru prima dată de cercetările numismatice, dar ignorat de alte izvoare.

Radu I emite ducaţi, dinari şi bani. Ducaţii sînt de un singur tip: pe avers, crucea cu braţele terminate în flori de crin, pe revers coiful şi acvila, ca la tipul similar al voievodului precedent; legenda e întotdeauna în limba slavă. Se cunosc pînă astăzi trei emisiuni distincte.

Dinarii lui Radu I sînt de două tipuri. Cele mai numeroase emisiuni, cu legenda atît în limba latină, cît şi în limba slavă, reproduc aşa-numitul tip comun, cu diverse semne şi sigle care deosebesc numeroasele serii datînd din această domnie. Legenda latină e redactată în două feluri: avers MONETA RADOLI WAIWODE, revers TRANSALPINI; avers IONS RADOLUS VAIVODA (IONS fiind latinizarea IOHANNES, prescurtată, a numeluititlu Io slav, originar, la rîndul lui, din limba greacă), revers IONS RADOLUS; uneori, pe avers e legenda în prima variantă, combinată pe revers cu legenda de la a doua variantă. Monedele cu legenda slavă au pe avers Io Radul Voievod, pe revers Io Radul.

Al doilea tip de dinari ni-l înfăţişează pe avers pe însuşi voievodul emitent, Radu I, în armură de cavaler, cu coif pe cap, ţinînd în mîna dreaptă lancea, în stînga scutul despicat şi fasciat în primul cîmp, plin în al II-lea. Pe revers, apare acelaşi scut, înclinat spre dreapta, timbrat de un coif în profil spre dreapta, în vîrful căruia stă acvila cu aripile închise şi capul întors spre stînga, prinzînd cu ciocul o cruce. Avem de data aceasta imaginea completă a stemei Ţării Româneşti, alcătuită după toate normele heraldice şi cuprinzînd cele trei elemente esenţiale: scutul, coiful şi emblema din creştet. Legenda acestor monede, descoperite pentru prima oară în tezaurul găsit în 1915 la Teiuş (com. Scorniceşti, jud. Olt), e întotdeauna în limba latină: MONETA RADOLI VAIVO pe avers, TRANSALPINI pe revers (cu diferite erori de redactare).

Banii emişi de Radu I sînt şi ei de două tipuri: pe avers, primul tip are coiful şi acvila, cu o legendă de tipul IONS RADOLVS, al II-lea tip are un scut despicat, în primul fasciat, în al II-lea plin şi iniţialele slave PB=Radu Voievod. Ambele tipuri au pe revers crucea cu braţele ancorate, ca la monedele similare ale lui Vlaicu Vodă; reversul e anepigraf (fără inscripţie).

Începînd cu Dan I, se emit numai două categorii de monede: ducaţi, de data aceasta de mărimea dinarilor, cu greutatea medie de numai 0,50 g, şi *bani* anepigrafi, în greutate de 0,20 g. Ducaţii sînt numai de tipul comun: pe avers scut despicat şi fasciat în I-ul cîmp, în al II-lea o siglă; pe revers coif şi acvilă, cu o siglă în cîmp. Mult mai rar este *banul* lui Dan I; are pe avers o acvilă în picioare spre dreapta, cu capul întors spre stînga, către o cruce, iar în cîmp, iniţiala latină D întoarsă; pe revers, obişnuita cruce cu braţele ancorate, avînd în cantoane cîte o treflă.

Urmează monedele emise de către Dan I şi fratele său, Mircea cel Bătrîn, ca domni asociaţi; de data aceasta, asocierea la domnie a lui Dan şi a fratelui său, Mircea, a fost înregistrată în Letopiseţul Ţării Româneşti ca un fapt istoric, pe care ducaţii cu numele amîndurora îl confirmă. Unele piese au numele lui Dan pe avers şi al lui Mircea pe revers; există două emisiuni, cu sigle diferite. Altele, dimpotrivă, au numele lui Mircea pe avers şi al lui Dan pe revers. Toate poartă legenda în limba slavă.

Mircea cel Bătrîn (1386—1418, cu întreruperi între anii 1394—1396, cînd tronul ţării a fost ocupat intermitent de către Vlad I) bate ducaţi şi bani. Ducaţii sînt de două categorii: în prima categorie intră tipul nr. 1, cel comun, devenit tradiţional, cu legenda atît în limba latină, cît şi în limba slavă şi cu numeroase combinaţii de sigle; a doua categorie cuprinde ducaţii cu efigia lui Mircea cel Bătrîn. Şi aici, se disting alte cinci tipuri şi anume:

Tipul nr. 2. Mircea în picioare, din faţă, purtînd coroană, haină lungă, cu sau fără mantie; ţine în mîna dreaptă spada, în stînga globul cruciger. Pe revers, e reprezentat bustul lui Iisus Cristos, cu nimb, ţinînd mîna dreaptă ridicată, în mîna stîngă o carte strînsă la piept (imaginea lui Iisus ca învăţător).

Tipul nr. 3. Mircea în picioare, din faţă, cu coroană, într-un veşmînt de modă bizantină, ţinînd lancea oblică, în mîna dreaptă şi globul cruciger în mîna stîngă; pe revers, stema Ţării Româneşti, ca la dinarii de tipul cavalerului ai lui Radu I (scut, coif şi acvilă).

Tipul nr. 4. Mircea în picioare, din față, cu coroană, haină lungă (ca la nr. 2), ținînd în mîna dreaptă lancea vertical în jos, în stînga globul cruciger; pe revers stema ca mai sus.

Tipul nr. 5. Mircea ca mai sus, dar și cu mantie; același revers ca mai sus.

Tipul nr. 6. Mircea ca la tipul nr. 4; același pe revers, dar legenda schimbată.

Pe monedele de la tipurile 2—5, legenda e în limba slavă și sună: Io Mircea Voevo (da) (nr. 2 numai pe avers, nr. 3—5 pe avers și pe revers). Ducații de tipul nr. 6 au această legendă pe avers, iar pe revers, un text în limba latină insuficient explicat pînă astăzi: Petrusian Bi, cu diverse variante. S-ar părea că este vorba de o emisiune în legătură cu Banatul Severinului, monedele de acest tip găsindu-se într-adevăr în Oltenia și Banat.

Ducații de tipul nr. 1 (comun) au fost bătuți în prima parte a domniei lui Mircea, pînă la bătălia de la Nicopole (1396); cei cu efigie (tipurile nr. 2—6) reprezintă emisiuni din anii 1396—1418, cînd voievodul Țării Românești obține o mare autoritate la Dunărea de Jos, ajungînd pentru cîtva timp un arbitru al politicii balcanice.

În sfîrșit, banii lui Mircea cel Bătrîn sînt de un singur tip și reproduc tipul nr. 2 al emisiunilor similare din timpul lui Vlaicu Vodă: pe avers, scut și acvilă, pe revers, cruce cu brațele ancorate, în cantoane diverse figuri de globule. S-au bătut mai multe serii.

După bătălia de la Rovine (1394), cînd Mircea, deși învingător, a fost nevoit să se retragă în fața oștilor mult superioare numeric ale turcilor, unii boieri au ridicat ca domn în scaunul de la Curtea de Argeș pe Vlad. Noul domn s-a menținut în mod intermitent cu sprijin turcesc pînă la bătălia de la Nicopole, în urma căreia, reîntors în țară, Mircea a reușit să-l înlăture și să reocupe definitiv scaunul domnesc. În scurta sa domnie, Vlad I a bătut cîteva serii de ducați de tipul comun, cu legenda numai în limba slavă. Aceste monede sînt foarte rare.

Mihail I (1418—1420), fiul și urmașul lui Mircea cel Bătrîn asociat cîtva timp la domnie de către tatăl său, a bătut numai ducați cu efigia sa și legenda slavă, reproducînd tipul nr. 4 din domnia anterioară. Același tip de ducați este emis și de către Dan al II-lea, un fiu de al lui Dan I (1422—1426, 1427—1431; emisiunea datează desigur din prima domnie).

Urmează o perioadă mai lungă de inactivitate a monetăriei Țării Românești, pînă în timpul lui Vlad Dracul (1436—1442, 1443—1446) cînd, în prima domnie, s-au bătut *bani* anepigrafi

din metal inferior, avînd pe avers acvila Ţării Româneşti, cu capul întors spre stînga, către o cruce, iar pe revers, un dragon înaripat spre dreapta; există încă o serie în care atît acvila, cît şi dragonul au orientarea în sens invers. Deşi aceste monede nu poartă nici un nume, se poate afirma în mod sigur că ele au fost bătute de către Vlad Dracul, deoarece dragonul figurează şi pe un sigiliu al aceluiaşi voievod. Se ştie de altfel că Vlad Dracul făcea parte încă din anul 1431 din ordinul cavaleresc al dragonului, înfiinţat la 1408 de către Sigismund I de Luxemburg.

Vladislav al II-lea (1446—1456) bate ducaţi cu legendă şi bani anepigrafi, şi unii şi alţii de tipul comun muntean, puţin modificat: pe avers, scutul despicat are în primul cîmp semiluna deasupra unei stele cu şase raze (reprezentînd soarele) sau aceleaşi simboluri aşezate invers, în al doilea fascii; pe revers, coiful şi acvila cu capul întors şi ţinînd crucea în cioc, de tipul tradiţional.

Acelaşi tip de ducaţi e reluat de Radu cel Frumos (1462—1475, cu unele întreruperi în 1473—1475) şi de Basarab cel Bătrîn Laiotă (1473—1477, cu întreruperi), cu care se încheie activitatea monetăriei muntene în secolul al XV-lea. Ducaţii lui Basarab Laiotă au fost atribuiţi anterior unui alt voievod, Basarab al II-lea (1442—1443), adus la tron împotriva lui Vlad Dracul de către Iancu de Hunedoara. Descoperirea unor ducaţi purtînd numele lui Basarab Voievod în săpăturile arheologice de la biserica Radu Vodă din Bucureşti şi de la Lereşti (jud. Argeş), săpături care au scos la iveală vestigii din a doua parte a secolului al XV-lea, ne îndeamnă să atribuim aceste emisiuni lui Basarab Laiotă şi nu lui Basarab al II-lea.

Dintre voievozii Ţării Româneşti care s-au succedat de la 1421 pînă la 1477, nu s-au descoperit pînă astăzi monede care să poată fi atribuite următorilor: Radu al II-lea supranumit Praznaglava (1420-1427, cu întreruperi), Alexandru I Aldea (1431—1436), Mircea al II-lea (1442), Basarab al II-lea (1442—1443) şi Vlad Ţepeş (1456—1462, 1476). E probabil ca ei să nu fi bătut niciodată monede proprii, deşi această idee e mai greu de admis pentru domnia lui Vlad Ţepeş; în acest ultim caz, nu ar fi exclus să se descopere în viitor emisiuni monetare care să-i poată fi atribuite cu certitudine.

În ce priveşte monetăriile care au funcţionat în această perioadă în Ţara Românească, nu există document care să le ateste existenţa. Ţinînd seama de modul de organizare propriu oricărui stat feudal, trebuie să admitem că la Curtea de Argeş, capitala ţării, a funcţionat cea dintîi monetărie munteană, pe lîngă scaunul domnesc

al voievodului emitent, Vlaicu Vodă. În răstimpul în care Vlaicu a avut ca asociat pe fratele său, Radu I, acesta din urmă şi-a stabilit probabil reşedinţa la Turnu Severin, unde s-a înfiinţat în 1370 şi o a doua mitropolie a Ţării Româneşti. Este foarte probabil ca în aceeaşi vreme, să se fi deschis aici şi o nouă monetărie munteană, în care s-au bătut la început monedele cu numele lui Radu, ca emitent principal, şi al lui Vlaicu Vodă, apoi unele emisiuni ale lui Radu I (dinari cu efigia sa, în armură de cavaler) şi ale lui Mircea cel Bătrîn — ducaţii cu legenda Petrusian. Această monetărie a fost închisă o dată cu pierderea Banatului de Severin, în 1419.

După moartea lui Mircea cel Bătrîn, Mihail I a strămutat capitala ţării la Tîrgovişte, unde îşi avea reşedinţa încă de pe vremea cînd era asociat la domnie. Tot aici a fost mutată şi monetăria întemeiată la Argeş; pare probabil ca la Tîrgovişte să se fi bătut ultimele emisiuni monetare muntene din veacul al XV-lea.

Aşa cum s-a arătat mai sus, ducaţii lui Basarab Laiotă sînt ultimele emisiuni regulate ale Ţării Româneşti. Datorită greutăţilor economice, pricinuite de numeroasele invazii turceşti, cu devastările aduse ţării, voievozii următori nu vor mai exercita dreptul de a bate monedă. A contribuit la aceasta şi pătrunderea masivă a asprului turcesc în circulaţia internă, înlocuind cu totul ducaţii munteni. Nu a fost o pierdere formală a dreptului monetar, ci numai neexercitarea lui timp de aproape patru veacuri, cu excepţia încercărilor lui Mihnea al III-lea (1658—1659) şi ale lui Constantin Brîncoveanu (1688—1714), despre care va fi vorba îndată.

Mihnea al III-lea, cu numele oficial Mihail Radu, a bătut monede mărunte, şilingi de bronz, cu efigia sa încoronată pe avers şi cu acvila bicefală pe revers. Aceste monede au legenda în limba latină şi poartă data 1658. Au fost emise probabil în Transilvania. Se cunosc mai multe variante.

În anul 1713, împlinindu-se un sfert de veac de la urcarea sa pe tronul Ţării Româneşti, Constantin Brîncoveanu a comandat la Alba Iulia o serie de monede de aur jubiliare, cu caracter de monede-medalii. Din relatările istoricilor contemporani, reiese că aceste piese s-au bătut în valoare de cîte 2,3,5, sau 10 ducaţi de aur (un ducat de aur avea greutatea de 3,50 g). Astăzi se cunosc însă numai piese de cîte 5 şi 6 ducaţi; ele au pe avers bustul domnitorului spre dreapta, purtînd mantia şi cuca domnească (un gen de bonetă de blană), iar pe revers, un scut oval încoronat, avînd în cîmp acvila Ţării Româneşti cu aripile deschise şi crucea în cioc, precum şi anul 1713. Legenda e în limba latină. Baterea acestor

monede a constituit unul din capetele de acuzare aduse în faţa Sublimei Porţi de către duşmanii lui Constantin Brîncoveanu, familia Cantacuzineştilor. Se ştie că la 26 august 1714, bogatul voievod al Ţării Româneşti era decapitat la Constantinopol, împreună cu fiii săi şi cu Ienache Văcărescu.

Monedele de aur bătute de Constantin Brîncoveanu nu au fost puse în circulaţie; de altfel, ele erau destinate probabil să fie împărţite ca daruri celor din preajma domnitorului. Piesele care s-au găsit în vistieria ţării, la mazilirea lui Brîncoveanu, au fost confiscate şi topite de către turci. Au rămas, aşa cum s-a arătat, cîteva exemplare în greutate de cîte 5 şi 6 ducaţi. În schimb piesele de argint, de greutăţi şi mărimi diferite, par să fi fost bătute ulterior şi nu au nici o legătură cu intenţia lui Constantin Brîncoveanu de a-şi marca în acest mod jubileul domniei sale.

Cu monedele jubiliare emise în 1713 de Constantin Brîncoveanu se încheie istoria monetară a Ţării Româneşti. Pentru prima oară, dreptul monetar al domnitorilor români era contestat de către Poarta Otomană, de altfel, fără nici un temei juridic. Precedentul creat la 1714 avea însă să genereze mari dificultăţi un secol şi jumătate mai tîrziu cînd, după Unirea Principatelor, problema emiterii unei monede naţionale va trebui să fie rezolvată în mod radical.

O ultimă observaţie privind aria de răspîndire a monedelor Ţării Româneşti. Cele emise în secolul al XIV-lea s-au găsit atît în Oltenia şi Muntenia, cît şi în Dobrogea, la Luncaviţa, Niculiţel şi Enisala (în jud. Tulcea), precum şi în Moldova, la Siret, unde s-au descoperit într-un tezaur dinari de la Vlaicu Vodă. Ducaţii lui Mircea cel Bătrîn s-au răspîndit de la Orşova pînă la Constanţa şi la Suceava, iar cei ai lui Vladislav al II-lea au circulat şi în Ţara Bîrsei, fapt atestat de unele documente contemporane; ei au fost descoperiţi şi în Moldova, într-un tezaur găsit la Cîrpiţi (jud. Iaşi). În afara graniţelor ţării noastre, monede emise de Vlaicu Vodă, Radu I, Dan I şi Mircea cel Bătrîn s-au găsit în Bulgaria, la Ecrene, Russe şi Vidin, în Iugoslavia la Reşava, în Italia, în apropiere de Veneţia (ducaţi cu efigia lui Mircea cel Bătrîn) şi în pusta maghiară (ducaţi de tipul comun, de la acelaşi emitent). În sfîrşit, şilingii emişi de Mihnea al III-lea s-au găsit şi în Moldova, la Suceava şi la Ciopleni (R.S.S.—Moldovenească), în două tezaure monetare care mai cuprindeau, printre alte piese, şi şilingi cu efigia lui Dabija Vodă. Din această cercetare a descoperirilor monetare, reiese mai clar caracterul de monede de largă circulaţie pe care l-au avut emisiunile Ţării Româneşti în secolele XIV—XV şi XVII.

EMISIUNILE MONETARE ALE MOLDOVEI

Formarea Moldovei, ca stat feudal de sine stătător, a fost stînjenită într-o măsură mai mare, în raport cu Țara Românească, de către dominația tătarilor, extinsă la răsărit de Carpați în urma marii invazii din anul 1241. Organizată la început ca o marcă militară sub suzeranitate ungurească, Moldova obține independența prin acțiunea voievodului Bogdan, venit din Maramureș și sprijinit de forțele locale. Astfel, în anul 1359, lua ființă un nou stat feudal românesc de sine stătător, Moldova.

Ca și Țara Românească, Moldova nu a emis monede proprii de îndată ce a obținut independența. A fost necesară mai întîi o perioadă de organizare administrativă și de consolidare a domniei. În acest răstimp, au circulat în țară îndeosebi groșii de argint boemi, jumătățile de groși emise pentru Halici — Rusia Roșie de către regele Cazimir cel Mare al Poloniei și de guvernatorul Vladislav de Oppeln, în numele regelui Ungariei, precum și monedele Țării Românești, bătute de Vlaicu Vodă. Acest fapt este atestat de un tezaur descoperit în anul 1912 în orașul Siret, tezaur datînd din anul 1377 și care cuprindea toate categoriile de monede înșirate mai sus, dar nici o emisiune moldovenească.

Între anii 1373—1377, în timpul domniei lui Petru Mușat (1373—1392), nobilimea feudală polonă, sub conducerea lui Vladislav de Oppeln, guvernatorul Haliciului, a încercat să-și extindă stăpînirea asupra Moldovei. Incercarea a fost însă respinsă într-o bătălie cîștigată de oștirea lui Petru Mușat, care reușește astfel să consolideze independența statului moldovenesc și față de vecinii de la nord. Ca urmare a acestor împrejurări, Petru Mușat bate începînd din 1377 primele monede moldovenești: *groși* de argint. Aceste monede au diametrul de 18—20 mm și o greutate medie de 0,96—0,98 g; erau prin urmare mai ușoare decît ducații munteni bătuți de Vlaicu Vodă, dar mai grei decît dinarii aceluiași voievod. Baza metrologică a sistemului monetar moldovenesc era deci o altă unitate ponderală, probabil, o adaptare locală a măsurii cunoscute în coloniile italiene de la Caffa (în Crimeea), Licostomo și Chilia (pe brațul nordic al Dunării) sub numele de *sommo*. Greutatea originară a acestei unități era de 206,5 g, dar adaptarea sa moldovenească nu pare a fi cîntărit mai mult de 192—196 g, judecînd după greutatea medie a groșilor lui Petru Mușat. Într-adevăr se știe că dintr-o cantitate de argint egală cu unitatea ponderală (marcă, sommo), se băteau de regulă 200 unități ale sistemului monetar.

În afară de groşi, se pare că în timpul lui Petru Muşat s-au bătut şi jumătăţi de groşi de argint, fiind cunoscut pînă astăzi un singur exemplar într-o colecţie particulară.

Groşii emişi de Petru Muşat au pe avers un cap de bour, reprezentat din faţă, cu o stea între coarne şi însoţit în dreapta (stînga privitorului) de o rozetă simbolizînd soarele, în stînga (dreapta privitorului) de o semilună; poziţia acestor două simboluri poate fi şi inversă. Uneori, capul de bour ţine în bot o floare de crin cu un lujer lung. Pe revers, apare un scut despicat, avînd în primul cîmp trei sau patru fascii, în al II-lea un număr variabil de flori de crin: şapte, şase, cinci, patru, trei, două sau o singură floare de crin. Piesele care au şapte flori de crin sînt cele mai vechi; emisiunile cele mai recente au numai două flori de crin. Legenda e întotdeauna în limba latină şi sună pe avers SIM PETRI WOIWODI, iar pe revers, SI MOLDAVIENSIS. Cercetările numismatice au stabilit că SIM sau SI sînt prescurtări ale termenului SIGILLUM, legendele de mai sus avînd semnificaţia „Sigiliul lui Petru Voievod" respectiv „Sigiliul < ţării > moldoveneşti". Jumătatea de gros, fără legendă, are pe avers capul de bour cu simbolurile obişnuite, iar pe revers, scutul despicat, fasciat în primul cîmp şi cu şapte flori de crin în al doilea.

De la fratele şi urmaşul lui Petru Muşat, Roman I (1392—1394) nu se cunosc monede. Ştefan I (1394—1399) bate groşi de argint asemănători cu cei ai lui Petru Muşat, dar numai cu două flori de crin în scutul de pe revers. Legenda, în limba latină, e de regulă redactată incomplet sau greşit; ea poate fi întregită STEPAN WOIWOD şi MONETA MOLDA(VIENSIS). Urmaşul său, Iuga (1399—1400), nu a bătut monede proprii.

În schimb, Alexandru cel Bun (1400—1432) a avut o activitate monetară foarte bogată. Încă din primii ani de domnie, el emite trei categorii de monede. Cele mai mari au un diametru de 20—23 mm şi o greutate medie de 1,36 g. Altele sînt de mărime mijlocie ca şi groşii bătuţi de Petru Muşat şi Ştefan I; au 18—20 mm în diametru şi o greutate medie de 0,92 g. Ultimele monede sînt mai mici, măsurînd 14—16 mm în diametru şi cîntărind în medie 0,40 g. Numismaţii au stabilit că Alexandru cel Bun a extins scara valorilor sistemului monetar moldovenesc, bătînd dubli groşi, groşi şi jumătăţi de groşi, cu caracteristicile respective notate mai sus. În modul acesta, circulaţia monetară era mult uşurată. Alături de monedele de argint, cu un titlu foarte ridicat (titlul reprezentînd proporţia metalului preţios), s-au bătut şi monede asemănătoare ca tip, dar din bilon (argint cu foarte multă aramă) sau chiar de bronz, deci de o valoare mult inferioară. Examene de laborator

au scos la iveală prezența unor urme de argint și în compoziția acestor monede, dovadă că ele erau plasate în circulație ca piese de argint, cu o valoare forțată.

Într-o domnie care a durat aproape 32 de ani, era de așteptat ca emisiunile monetare să fie foarte numeroase. Se cunosc astfel nu mai puțin de șase serii emise în timpul lui Alexandru cel Bun, datate destul de precis, cu ajutorul peceților aceluiași domnitor și al unor tezaure monetare. Pe sigiliile moldovenești, e reprezentat capul de bour ca și pe monede; studiind evoluția stilistică a reprezentării de pe sigilii, s-a putut ajunge la o clasificare cronologică a emisiunilor monetare, pe baza analogiilor detaliilor. Iar tezaurul descoperit în 1960 la Suceava, pe locul noului hotel — tezaur alcătuit din dubli groși bătuți de Alexandru cel Bun și de fiul și urmașul său, Iliaș I — a permis precizarea cronologiei ultimelor emisiuni monetare ale celui amintit mai înainte. Folosindu-ne de aceste criterii, putem stabili următoarea ordine cronologică a emisiunilor monetare din timpul lui Alexandru cel Bun:

Prima serie, emisă între 1400 și 1408, cuprinde dubli groși, groși și jumătăți de groși care au pe avers capul de bour cu o floare de crin în bot și o stea cu cinci raze între coarne, însoțit în dreapta de o rozetă, în stînga de o semilună, iar pe revers, scutul despicat, în primul cîmp trei fascii, în al doilea două flori de crin. Ca și la Petru Mușat, scutul are de obicei deasupra și pe laturi cîte o floare de crin. Legendele înscrise pe dublii groși și groși sînt în limba latină și au următorul text: S ALEXANDRI (adică sigiliul lui Alexandru) pe avers și S MOLDAVIENSIS (sigiliul <țării> moldovenești) pe revers; jumătățile de groși sînt întotdeauna anepigrafe (fără inscripție). În vreme ce dublii groși și jumătățile de groși sînt de argint, groșii sînt bătuți atît în argint cît și dintr-un aliaj inferior, cu multă aramă.

A doua serie cuprinde numai dubli groși și groși și a fost emisă în 1408. Diferă de cea dintîi prin următoarele caracteristici: capul de bour nu are floare de crin în bot, iar pe revers scutul are șapte flori de crin în al doilea cîmp și deasupra un coif mic în profil spre dreapta. Legenda e și ea schimbată: MONE ALEXANDRI pe avers, WD MOLDAVIENSIS pe revers (adică: moneta lui Alexandru, voievodul < țării > moldovenești).

A treia serie, emisă în 1409—1415, diferă de cea anterioară numai prin faptul că deasupra scutului, în locul coifului apare o rozetă; cuprinde dubli groși, groși și jumătăți de groși, primele două valori monetare cu aceeași legendă ca seria a doua, iar jumătățile de groși fără legendă. De observat că la jumătățile de groși, scutul de pe revers are numai cinci flori de crin în al doilea cîmp.

A patra serie, emisă probabil între 1415—1430, e cea mai bogat reprezentată, ca număr de exemplare cunoscute în zilele noastre. Cuprinde dubli groşi, groşi şi jumătăţi de groşi care se deosebesc de monedele din seria anterioară prin prezenţa deasupra scutului de pe revers a unui cap de bour, în locul rozetei, iar în cîmpul al doilea al scutului sînt numai cinci flori de crin. Există piese atît de argint, cît şi din aliaj inferior sau din bronz. Pe unele variante, în cîmpul reversului apare uneori o cheie sau o siglă. Legenda la dubli groşi şi groşi e aceeaşi ca la seria precedentă; jumătăţile de groşi sînt anepigrafe.

A cincea serie, emisă în 1430, e reprezentată de dubli groşi, groşi şi jumătăţi de groşi, care au o siglă deasupra scutului de pe revers, în locul capului de bour: K (dubli groşi), I (groşi) N, Γ (jumătăţi de groşi). Există şi piese (jumătăţi de groşi) fără sigle deasupra scutului; ele au sigla A (probabil iniţiala numelui lui Alexandru), alături de scut. Se cunosc emisiuni de argint şi de bronz din fiecare valoare. Legenda, la dubli groşi şi groşi, rămîne neschimbată.

Ultima serie (tipul VI), emisă în 1431, e alcătuită din dubli groşi şi jumătăţi de groşi care reproduc acelaşi avers ca la seriile II—V inclusiv, iar pe revers, prezintă un scut despicat, în primul cîmp trei fascii, în al II-lea şapte flori de crin; deasupra scutului e o coroană cu trei flori de crin. Pe revers, în cîmpul monedelor, apare cîte o siglă. Toate exemplarele cunoscute sînt numai din argint. Legenda e aceeaşi (numai la dubli groşi, jumătăţile de groşi fiind fără legendă).

În afară de seriile enumerate mai sus, a căror succesiune a putut fi stabilită cu destulă rigoare, mai există unele emisiuni de jumătăţi de groşi, care au pe avers capul de bour, pe revers o cruce cu braţele egale; se cunosc mai multe variante bătute din argint, altele din aliaj inferior sau din bronz. Nu au legendă. Au fost emise desigur spre sfîrşitul domniei lui Alexandru cel Bun, probabil între 1415 şi 1431 şi nu ar fi exclus să reprezinte o emisiune locală, la Cetatea Albă, oraş care a emis monede proprii în secolul al XV-lea; despre ele va fi vorba mai jos.

Studiul reprezentărilor de pe monedele emise de către Alexandru cel Bun ne dă posibilitatea să înţelegem cum s-a alcătuit stema Moldovei. Ca şi în Ţara Românească, elementul cel mai vechi este emblema care era fixată în creştetul coifului; aici, capul de bour. Ea figurează pe aversul monedelor şi în cîmpul sigiliilor domneşti, ajungînd să reprezinte stema Moldovei, a ţării înseşi. Scutul cu fasciile şi cu florile de crin a fost adăugat mai tîrziu, fiind adaptat după stema Ungariei angevine. După cum vom vedea,

acest element al stemei nu a avut o întrebuinţare constantă în Moldova, florile de crin fiind adesea înlocuite cu alte mobile (elemente) heraldice.

După moartea lui Alexandru cel Bun, izbucnesc în Moldova lupte dinastice care au durat un sfert de veac. Fiii legitimi şi nelegitimi şi nepoţii lui Alexandru cel Bun au obţinut rînd pe rînd tronul Moldovei, fiecare pretendent fiind susţinut de către o partidă de boieri. La un moment dat, s-a ajuns la împărţirea ţării în două, cu doi voievozi, două capitale şi două sfaturi domneşti. Aceasta se petrece între anii 1435—1442, cînd, deşi în mod formal exista o asociere între Iliaş I şi Ştefan al II-lea, în realitate erau două domnii distincte.

Fenomenul de fărîmiţare feudală amintit mai sus se oglindeşte şi în emisiunile monetare ale vremii, care încep să devină mai variate ca tipuri. Astfel, Iliaş I (1432—1433; 1435—1442, a doua oară asociat cu fratele său, Ştefan al II-lea) emite dubli groşi, groşi şi jumătăţi de groşi de tipurile următoare:

Tipul I, cuprinzînd dubli groşi de argint, este identic cu ultima emisiune a lui Alexandru cel Bun: pe avers capul de bour cu elementele obişnuite, pe revers, scutul despicat şi încoronat, fasciat în primul cîmp, iar în al II-lea cu şapte flori de crin. A fost emis în 1432 şi are înscrisă legenda pe avers MONETA HELIE W(AIWO) DE, pe revers, WDE MOLDAVIENSIS (moneta lui Ilie, voievodul < ţării > moldoveneşti).

Al II-lea tip e reprezentat de unele emisiuni de groşi care se aseamănă cu cele din seria a IV-a a lui Alexandru cel Bun, avînd deasupra scutului de pe revers un cap de bour. Legenda se schimbă; ea sună: ELIAS WAIWODA pe ambele feţe ale monedei. A fost emis probabil în 1432—1433.

Al III-lea tip cuprinde groşi de bronz care au pe avers capul de bour cu o coroană între coarne, celelalte elemente rămînînd neschimbate, iar pe revers, scutul cu fascii şi flori de crin, fără nici un element heraldic sau siglă deasupra. Legenda este aceeaşi ca la tipul II. A fost emis probabil în a II-a parte a domniei lui Iliaş, după împăcarea sa cu Ştefan al II-lea şi realizarea unei asocieri formale a celor doi fraţi. Prezenţa neobişnuită a coroanei între coarnele bourului — singurul caz cunoscut în numismatica Moldovei — poate indica, după părerea noastră, situaţia ierarhică predominantă a lui Iliaş, faţă de Ştefan al II-lea. Legenda se menţine neschimbată. Data emisiunii: probabil 1435—1436.

Al IV-lea tip cuprinde groşi şi jumătăţi de groşi care au pe avers capul de bour cu stea între coarne şi celelalte elemente obişnuite, iar pe revers, un scut avînd în cîmp o figură ce pare a fi

alcătuită din două potcoave cu gura în jos (sau litera grecească ω, răsturnată); deasupra acestei figuri e o cruce cu brațele egale. Cîteodată în cîmpul monedei sau deasupra scutului e imprimată o siglă; de asemenea, pe jumătăți de groși, alături de scut figurează uneori buzduganul domnesc, în poziție verticală. Groșii au fost bătuți din argint sau din bronz, jumătățile de groși numai din bronz. Emisiunea acestei monede datează din anii 1436—1442. Legenda, pe groși, e aceeași.

Ultimul tip cuprinde numai groși de bronz, cu aceeași legendă și același revers ca mai sus; pe avers însă, în locul capului de bour e reprezentat un cavaler în armură, cu coif pe cap, călărind spre stînga privitorului. Realizarea e mult mai rudimentară. E probabil ultima emisiune monetară a lui Iliaș.

În timpul domniei asociate a lui Iliaș I cu Ștefan al II-lea, s-au emis dubli groși de argint și groși de bronz, care poartă pe avers capul de bour cu elementele sale obișnuite: stea, rozetă și semilună, iar pe revers, scutul despicat și încoronat, în primul cîmp fasciat, în al II-lea șapte flori de crin. În cîmpul reversului, figurează în dreapta scutului buzduganul, în stînga spada. Legenda aversului poartă numele lui Iliaș: ELIAS WOIWODA, în timp ce pe revers, apare numele fratelui său: STEFANVS WOIWODA. Emisiunea lor datează probabil din 1435—1436, începutul domniei asociate.

Ștefan al II-lea (1433—1435, domnind singur; 1435—1442, asociat cu Iliaș I; 1443—1447, domnind din nou singur sau asociat cu Petru al II-lea între anii 1444—1445) emite de asemenea dubli groși, groși și jumătăți de groși, cu următoarele caracteristici:

Tipul I, asemănător cu emisiunile anterioare ale lui Alexandru cel Bun (tipul VI) și Iliaș I (tipul I), are pe avers capul de bour, pe revers, scutul despicat, fasciat și cu șapte flori de crin, timbrat de o coroană. S-au emis dubli groși cu legenda MO STEFA WOIWODE pe avers și MO MOLDAVIENSIS pe revers sau alte formule asemănătoare, precum și jumătăți de groși, anepigrafe; există piese de argint, dar și de bronz. Pe reversul acestor monede, apar unele sigle care se întîlnesc și pe emisiunile similare ale lui Alexandru cel Bun sau ale lui Iliaș. Datează din anii 1433—1435.

Al doilea tip, emis în aceeași vreme, diferă de cel anterior numai prin lipsa coroanei care timbrează scutul. Sînt cunoscuți numai groși de argint. Aceeași legendă (cu unele variante).

Al III-lea tip cuprinde groși și jumătăți de groși cu aversul identic, dar pe revers scutul despicat, timbrat de o coroană, are

în primul cîmp o plantă sau o ramură, iar în al II-lea fascii; alteori, aceste elemente heraldice sînt dispuse viceversa. Legenda (numai în cazul groșilor) e asemănătoare cu cea de la tipurile precedente. Emisiunea aceasta poate fi datată între anii 1435—1443.

Tipul IV (groși și jumătăți de groși) cu aversul identic, are pe revers un scut despicat și încoronat, în primul cîmp trei fascii, în al doilea cruce dublă. Aceeași legendă ca mai sus, pe monedele avînd valoarea groșilor. Datare: 1443—1445.

Tipul V diferă de cele anterioare numai prin modul în care este redat scutul de pe revers, cu un M străpuns de o spadă în cîmp. Există atît groși cu numele emitentului, cît și jumătăți de groși, fără legendă; datează din 1446—1447.

Din domnia asociată a lui Ștefan al II-lea și Petru al II-lea nu se cunosc monede. Există însă groși similari tipului IV de mai sus, dar cu legenda MONETA PETRI pe avers, WAWIWODE MOL pe revers (moneda lui Petru, voievodul Moldovei), și care au fost emise desigur de către Petru al II-lea, simultan cu cele bătute de Ștefan al II-lea, clasificate în ultima emisiune. Pe monedele de acest tip ale lui Petru al II-lea, poziția crucii duble variază: cînd în primul, cînd în al II-lea cîmp al scutului de pe revers, iar uneori, deasupra aceluiași scut apare o rozetă, în locul coroanei. Tot lui Petru al II-lea, care a domnit încă de două ori: în 1447, asociat cu Roman al II-lea, fiul lui Iliaș, iar în 1448—1449 singur, îi mai pot fi atribuite și alte monede: groși cu numele său și jumătăți de groși anepigrafe și care au pe revers un scut despicat, fasciat în primul cîmp și cu un buzdugan în al II-lea cîmp; uneori, deasupra scutului figurează o coroană sau o siglă: K de exemplu. Toate aceste emisiuni pot fi datate în anii 1447—1449.

Roman al II-lea (asociat la început cu Petru al II-lea, apoi rămînînd singur; 1447—1449) bate groși și jumătăți de groși ce se deosebesc de emisiunile anterioare, ca tip, prin prezența capului de bour în al doilea cîmp al scutului de pe revers. Legenda groșilor sună: MONETA ROMAN pe avers, WAWIWODA MOLD pe revers: Moneda lui Roman, voievodul Moldovei. Toate piesele cunoscute sînt de bronz.

Alexandru al II-lea, supranumit Alexăndrel (1449, 1452—1454, 1455), alt fiu al lui Iliaș și frate cu Roman al II-lea, a bătut două tipuri de monede: groși și jumătăți de groși de argint și de bronz. Primul tip are pe avers stema obișnuită a Moldovei — capul de bour, cu elementele sale tradiționale, iar pe revers, un scut avînd în cîmp o coroană cu trei flori de crin; deasupra scutului și dedesubtul coroanei cîte o rozetă. Legenda e în limba latină și are

acelaşi cuprins atît pe avers cît şi pe revers: MONETA ALESAN (DRI); piesele de o jumătate de gros sînt anepigrafe.

Al II-lea tip, cu aversul similar, are pe revers un scut despicat, în primul cîmp trei fascii, în al II-lea cinci flori de crin; deasupra scutului, sigla M. Pe monedele care au valoarea de un gros, legenda e în limbă slavă — primul caz în care limba slavă se întrebuinţează în Moldova în textul inscripţiilor de pe monede. Ea are următorul cuprins (în traducere): Grosul lui Alexandru (pe avers) voievod (pe revers). Jumătăţile de gros sînt, ca întotdeauna, anepigrafe.

Bogdan al II-lea (1449—1451), al patrulea fiu al lui Alexandru cel Bun şi tatăl lui Ştefan cel Mare, a emis groşi şi jumătăţi de groşi de argint. Se cunoaşte un singur tip, care are aversul obişnuit al monedelor moldoveneşti, iar pe revers, un scut avînd deasupra sigla N, iar în cîmp, buzduganul domnesc şi spada aşezate paralel, în poziţie verticală. Legenda (pe groşi) e în limba latină şi are următorul conţinut: BOGDAN VOIEVODA pe avers, WD MOLDAVIENSI pe revers.

Lui Bogdan îi urmează Petru al III-lea Aron, ultimul fiu al lui Alexandru cel Bun; a domnit în trei rînduri (1451—1452, 1454—1455, 1455—1457), alternînd cu Alexăndrel. În prima şi a doua domnie, Petru Aron emite groşi şi jumătăţi de groşi în sistemul monetar folosit cu începere de la Alexandru cel Bun, avînd pe avers, capul de bour, pe revers un scut cu o siglă deasupra, iar în cîmp buzduganul şi spada încrucişate. Se observă că aceste elemente heraldice au fost preluate de la monedele emise de către Bogdan al II-lea (acolo însă, ele erau aşezate alături, în poziţie verticală). Pe groşi, legenda e redactată astfel: MONETA PETRI pe avers, WAWIWODE MOL pe revers.

În a III-a domnie, Petru Aron procedează la o reformă a sistemului monetar moldovenesc. De data aceasta, bate piese mai mici, dar dintr-un argint mult mai bun. Groşii au 14—16 mm în diametru şi 0,60 g greutate medie, iar jumătăţile de groşi, identice ca tip, dar fără legendă, au un diametru de 12—13 mm şi o greutate medie de 0,30 g. Prin această reformă, s-a urmărit crearea unei monede mai valoroase, susceptibilă de a facilita schimburile economice, într-o vreme în care negustorii moldoveni cutreierau mările cu corăbiile lor, obţinînd în acest scop un privilegiu comercial de la Mahomed al II-lea, care le deschidea accesul în porturile imperiului otoman. Tipul noilor monede redă pe avers capul de bour obişnuit, iar pe revers înfăţişează un scut încoronat avînd în cîmp o cruce cu braţele egale, ancorate, iar alături de scut, cîte o siglă. Legenda de pe groşi, în limba

latină, aduce și ea o noutate: pe avers e numele emitentului PETRVS VAIVODA, pe revers textul sună: MONETA MOLDAVIE. E pentru prima oară cînd pe o monetă românească, legenda arată clar că ea este a țării și nu a voievodului emitent, ceea ce dovedește o schimbare radicală a mentalității domniei feudale.

Spre mijlocul secolului al XV-lea, mai precis în timpul domniilor lui Alexăndrel și ale lui Petru Aron, s-au emis monede cu caracter urban la Cetatea Albă, intrată sub stăpînirea lui Roman I către sfîrșitul sec. al XIV-lea. E vorba în primul rînd de moneda de bronz avînd pe avers capul de bour al Moldovei, iar pe revers, o cruce cu brațele egale și legenda Asprokastru, numele bizantin al Cetății Albe. Aceeași cruce cu brațele egale – reprezentînd desigur stema orașului – a fost aplicată drept contramarcă pe o serie de aspri tătărești de argint, provenind dintr-un tezaur datînd din timpul lui Ștefan cel Mare și descoperit la Cîrpiți (jud. Iași).

Sub domnia lui Ștefan cel Mare (1457–1504), se emit mai departe groși și jumătăți de groși din argint, în sistemul creat prin reforma lui Petru Aron. Emisiunile lui Ștefan cel Mare se încadrează în două tipuri. Primul tip are pe avers capul de bour, pe revers un scut despicat, în primul cîmp o cruce cu brațele egale deasupra unei rozete, iar în al doilea trei fascii. Celălalt tip are aversul identic, iar pe revers, un scut avînd în cîmp o cruce dublă. Din fiecare categorie, există atît groși cît și jumătăți de groși, cu mai multe variante. Pe monedele de un gros, legenda la ambele tipuri e redactată astfel: MONETA MOLDAVIE pe avers, STEFANUS VOIEVODA pe revers. Cercetările numismatice au stabilit că monedele de primul tip au fost emise între anii 1457–1476, în vreme ce piesele de tipul cu crucea dublă au fost bătute spre sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare și anume între anii 1480—1504. Ca realizare, se poate spune că emisiunile marelui voievod al Moldovei au atins cel mai înalt nivel artistic, cunoscut pînă atunci.

Bogdan al III-lea (1504–1517) păstrează tipul cu crucea dublă în scut, dar revine la sistemul monetar anterior reformei lui Petru Aron și bate groși și jumătăți de groși atît din argint cît și din bronz. Legenda pieselor intrînd în categoria groșilor e de data aceasta în limba slavă și are următorul text (în traducere): Io Bogdan Voievodul și domnul Țării Moldovei; începe pe avers și continuă pe revers. Jumătățile de groși sînt anepigrafe.

Ștefăniță (1517–1527) păstrează neschimbat atît sistemul, cît și tipul adoptat de predecesorul său, cu deosebirea că pe monedele sale, capul de bour figurează de data aceasta în cîmpul unui

scut, ca şi crucea dublă de pe revers; forma scutului diferă de aceea devenită tradiţională. Se bat groşi cu legenda în limba slavă (Io Ştefan Voievodul şi domnul Ţării Moldovei), şi jumătăţi de groşi anepigrafe; există emisiuni de argint, din aliaj inferior sau chiar de bronz.

În secolul al XVI-lea, sistemul monetar al Moldovei suferă numeroase schimbări. Mai întîi, după Ştefăniţă, emisiunile monetare moldoveneşti încetează pentru cîteva decenii, Alexandru Lăpuşneanu (1552–1561, 1564–1568) bate în anul 1558 o monedă de argint într-un sistem nou, al dinarilor ungureşti. Pe avers, e înfăţişat un scut împărţit în patru cartiere (scartelat), avînd în primul cartier trei fascii, în al II-lea o cruce dublă, în al III-lea trei rozete aşezate în linie oblică de sus în jos, în al IV-lea două flori de crin, una în sens invers faţă de cealaltă; în centru, un scut mic avînd în cîmp capul de bour. Legenda sună: ALEXANDER D. G. W. MOL. 1558 (adică Alexandru cu mila lui Dumnezeu, voievodul Moldovei). Pe revers, e reprezentată Maica Domnului cu pruncul în braţe; legenda sună: PATRONA MOLDAVI(E). Atît tipul, cît şi legenda de pe revers sînt adaptate după dinarii ungureşti luaţi ca model. Adaptarea monedei moldoveneşti după dinarul unguresc se datoreşte relaţiilor strînse de comerţ pe care voievodul le avea cu Transilvania, prin intermediul Bistriţei; pentru înlesnirea afacerilor sale, Alexandru Lăpuşneanu a căutat să unifice monedele care circulau de ambele laturi ale Carpaţilor.

Despot Vodă (1561—1563) a emis una din cele mai interesante serii din numismatica Moldovei. În 1562, el bate dinari de argint aidoma cu cei emişi în veacul anterior de către Matei Corvin, regele Ungariei (1458–1490); nu lipseşte nici corbul cu inelul în cioc. Numai legenda indică pe adevăratul emitent: IOHANN D. G. WAIWODA 1562 pe avers, PATRONA MOLDAV pe revers. În acelaşi an, se mai bat şi piese de bronz denumite *mangîri* (ca şi monedele turceşti divizionare din această vreme). Pe aversul lor, e reprezentat capul lui Despot spre dreapta, cu o diademă, iar pe revers, capul de bour cu atributele sale tradiţionale. Legenda acestei piese are următorul text: PATRONA MOLDAWI pe avers (text nepotrivit cu efigia voievodului), iar pe revers, IOHAN D. G. WAIWODA 1562. În acelaşi an, Despot mai bate şi o monedă de argint mult mai mare, un *taler* cu un diametru de 40 mm şi o greutate de 28,50 g. Pe avers, e reprezentat bustul său încoronat în profil spre dreapta, îmbrăcat în armură, ţinînd în mîna dreaptă spada, în stînga globul cruciger; în jur, legenda HERACLIDIS DESPOTE PATRIS PATRIE (adică subînţeles ⟨moneda⟩ lui Heraclide, Despotul, tatăl patriei), iar în cîmp

anul 1562. Pe revers apare acvila bicefală (cu două capete) încoronată, purtînd pe piept un scut mare divizat în 16 cartiere, fiecare avînd cîte o figură heraldică, dintre care unele se repetă; în centru, capul de bour. Legenda sună: VINDEX ET DEFENSOR LIBERTATIS PATRIE (răzbunător și apărător al libertății patriei).

În 1563, Despot Vodă bate dinari și taleri asemănători celor descriși mai sus, dar cu milesimul (anul baterii) schimbat; talerul de altfel are și cîteva modificări destul de însemnate: portretul are alte trăsături, anul nu mai e imprimat în cîmp, ci încheie legenda; stema de pe revers are multe elemente heraldice schimbate. În afară de aceste specii, se mai emit alte două noi, neîntîlnite pînă atunci în istoria monetară a Moldovei. Cea dintîi e un ducat de aur, cunoscut astăzi într-un singur exemplar, păstrat în Muzeul de istorie de la Budapesta; în țara noastră, există două copii galvanoplastice la muzeele de istorie din Brașov și din Ploiești. Pe avers, e reprezentat bustul lui Despot încoronat spre dreapta, cu aceeași legendă ca la taleri și cu cifrele 63 (deci 1563) în cîmp; pe revers, acvila bicefală încoronată poartă pe piept un scut împărțit în patru cartiere, în primul cartier un turn, în al II-lea un arbore în jurul căruia se încolăcește un șarpe, în al III-lea un leu, în al IV-lea un pește cu un inel în gură; peste tot în centru capul de bour într-un scut oval. Aceeași legendă ca pe reversul talerilor. Piesa are 23 mm în diametru și o greutate de 3,55 g.

Ultima monedă bătută de Despot Vodă este un *ort* de argint, valorînd $^1/_2$ de taler și cunoscut într-un singur exemplar, păstrat pînă acum cîțiva ani într-o colecție particulară. Pe avers, e reprezentat bustul încoronat al lui Despot spre dreapta purtînd armură; împrejur se află legenda: PRINCIPIS MOLDAVIAE (subînțeles *moneda* principelui Moldovei) și anul 1563; pe revers, capul de bour cu un inel în nări, stea între coarne, soarele în dreapta și semiluna în stînga, totul într-un cartuș; legenda reversului sună: MONETA NOVA MOLDAVI (moneda nouă a Moldovei). Reprezentarea neobișnuită a capului de bour, cu un inel în nări, trădează o influență poloneză.

În ce privește elementele heraldice atît de variate, care figurează în stema de pe ducații și talerii lui Despot Vodă, s-a făcut de curînd dovada că ele nu sînt simple plăsmuiri, ci simbolizează originea emitentului, potrivit pretențiilor sale.

Urmașul său, Ștefan Tomșa (1563—1564) emite dinari identici ca tip cu cei ai lui Despot, cu deosebirea că poartă pe avers legenda STEFAN D. G. WAIDA (Ștefan, din mila lui Dumnezeu,

voievod). Există două emisiuni, purtînd anii de batere 1563 şi 1564.

Cîţiva ani mai tîrziu, Ion Vodă, supranumit de cronicari cel Cumplit (1572—1574) bate o monedă de aramă într-un sistem nou, avînd diametrul de 25 mm şi greutatea medie de 6,52 g. Pe avers, ea ne înfăţişează efigia voievodului, capul său cu barbă, spre dreapta, purtînd o pălărie cu borurile mici, împrejur o legendă în limba veche românească, scrisă cu litere chirilice: Oteţ Moldovei (adică tatăl Moldovei). Pe revers, un cap de bour cu stea între coarne, în cîmp literele chirilice ZPA=7081, anul de la facerea lumii, echivalent cu anul 1573 al erei noastre. Legenda e tot în limba veche românească, scrisă cu aceleaşi caractere chirilice şi are următorul conţinut: Akce ghereghie Moldovei (adică accea <din> monetăria Moldovei). Termenul *akce* este numele turcesc al unităţii monetare otomane, *asprul*, o monedă măruntă de argint cu care era echivalentă acceaua de aramă a lui Ion Vodă. E locul să atragem atenţia asupra faptului că monedele sale sînt cele dintî a căror inscripţie a fost redactată în limba română.

Din nou urmează o întrerupere în activitatea monetară a Moldovei, pînă în 1595, cînd Ştefan Răzvan bate o monedă de argint ce se încadrează într-un nou sistem. Această monedă înfăţişează pe avers bustul voievodului în profil spre dreapta, purtînd coroană închisă; legenda, în limba latină, adaptată după modelul celei romane, sună: STEPH BOIBOD MOLDOB. Pe revers, într-un scut oval, e înfăţişat în cîmpul de sus al monedei capul de bour, în dreapta şi stînga scutului cîte un trandafir; dedesubt, o inscripţie în limba latină pe patru rînduri: GROS ARG T/RIP REG MO/OLDABIA / 1595, ceea ce înseamnă: gros triplu de argint al domniei Moldovei. În cîmpul inferior al monedei mai e înfăţişat un scut mic avînd în cîmp o spadă cu vîrful în jos, între două semilune; este blazonul vistiernicului polon Jan Dulski, care a îndeplinit această funcţie între anii 1581—1590. O altă monedă de la acelaşi voievod are pe avers bustul său în armură, din faţă, ţinînd la piept un scut cu capul de bour, iar în mîna dreaptă o sabie încovoiată; în dreapta semiluna, în stînga o stea. Legenda e în limba slavă şi menţionează numele lui Ştefan Voievod. Reversul reproduce tipul unei monede de trei groşi, emisă pentru Polonia în 1581. Deşi anul indicat nu corespunde cu domnia lui Ştefan Răzvan (1595) nu încape nici o îndoială că şi această piesă a fost emisă de acelaşi voievod. Diametrul celor două monede ale lui Răzvan este de 20-21 mm, iar greutatea de 2,20 g.

Moneda de trei groşi emisă pentru regatul Poloniei şi posesiunile sale — Lituania, Riga, Elbing — pătrunde tocmai în acest răs-

timp în țările române, unde va fi imitată de către Ștefan Răzvan și unii principi ai Transilvaniei. Despre rolul acestei piese în istoria economică a țărilor române, se va vorbi mai pe larg, cu prilejul examinării monedelor străine care au circulat aici în trecut.

Doi ani mai tîrziu, Ieremia Movilă (1595—1600) încheie un tratat cu Polonia, obținînd printre altele, dreptul de a bate monedă după modelul celei poloneze, avînd același titlu și aceeași greutate și valoare nominală. În felul acesta, moneda sa putea fi primită pe teritoriile supuse jurisdicției coroanei poloneze. Deși senatul polonez nu a aprobat acest tratat, se știe sigur că Ieremia Movilă a exercitat drepturile conferite prin clauzele expuse mai sus și a bătut moneda asemănătoare ca tip cu piesele poloneze de trei groși, a căror legendă de altfel o copiază; se deosebesc numai prin faptul că pe revers au în cîmpul superior un medalion cu capul de bour. Cîteva exemplare de acest gen poartă efigiile și numele regilor Poloniei Ștefan Bathori (1575—1586) și Sigismund al III-lea Wasa (1587—1632); ca emisiuni ale lui Ieremia Movilă, ele însă nu pot fi datate decît în intervalul 1597—1600.

Intrînd în sec. al XVII-lea, baterea de monede proprii încetează în Moldova. Ca și în Țara Românească, încetarea emisiunilor monetare regulate ale Moldovei se datorește unei cauze de ordin economic, deoarece din punct de vedere al dreptului internațional nu a existat nici o interdicție formală din partea puterii suverane, a imperiului otoman. Vom vedea că Transilvania care a avut între anii 1541—1600 același statut juridic, în raport cu Sublima Poartă, a bătut monede proprii în tot acest răstimp, beneficiind de o organizare economică mult mai dezvoltată.

După o întrerupere de șase decenii, în timpul domniei lui Eustratie Dabija (1661—1665) se reia, pentru scurtă vreme, baterea de monede moldovenești. Redeschiderea monetăriei de la Suceava are loc în anul 1662, fapt atestat de unele emisiuni și documente scoase la iveală în timpul din urmă. Monedele bătute de Dabija sînt toate de bronz, au 15—16 mm în diametru și o greutate de 0,60 g; ele reprezintă o specie monetară denumită în latinește *solidus*; este vorba de o monedă măruntă, de argint inferior sau chiar de bronz, care nu are nimic comun, în afară de nume, cu vechea unitate de aur romană și bizantină. În țările de limbă germanică i s-a spus schilling (șiling), în limba polonă era denumită *szelag* (pronunțat șelong), iar în Moldova, numele ei s-a transformat în *șalău*, cum l-a consemnat cronicarul Neculai Muste.

Șilingii sau șalăii lui Dabija Vodă au pe avers efigia emitentului; domnul călărind spre stînga, cu capul descoperit; poartă barbă; sub cal, e reprezentat uneori un cap de bour. La acest tip

unic de avers, corespund pe revers mai multe reprezentări, alcătuind tot atîtea emisiuni distincte.

La primul tip, e reprezentată pe revers o căciulă domnească, rotundă, dedesubt spada şi buzduganul încrucişate; la al doilea tip căciula e ţuguiată, în diverse variante, dedesubt de asemenea o sabie încovoiată şi un buzdugan încrucişate.

Al treilea tip are pe revers o singură literă: S,T sau V, litere al căror înţeles nu a putut fi explicat.

Al patrulea tip are pe revers o monogramă alcătuită din două litere: C şi Б, C şi c, C şi Δ, C şi H, C şi P, C şi T, C şi x şi în fine, D şi I. Cu excepţia ultimei monograme, care ar putea reprezenta iniţialele numelui lui Istratie Dabija, sensul celorlalte rămîne obscur.

Cu privire la legenda acestor piese, observăm că ea variază de la o emisiune la alta, gravitînd în jurul a cîte două tipuri atît pentru avers cît şi pentru revers. Legendele de pe avers sînt de tipul IOHAN ISTRAT DB VV sau IOHAN ISTRAT PRINCEPS (primul tip), ori DABISA ISTRAT VV (al doilea tip). Pentru revers, se întîlnesc legende de tipul SOLIDUS DGRM urmat de două sau trei cifre: 16, 168; al doilea tip începe cu MONETA..., continuarea neputînd fi descifrată pe exemplarele publicate pînă în prezent. De cele mai multe ori, apar erori de redactare, care fac aceste legende de neînţeles.

Alături de monedele purtînd efigia şi numele domnitorului Moldovei, monetăria de la Suceava a bătut, în timpul domniei lui Dabija, imitaţii ale şilingilor polonezi, suedezi şi prusieni, care au fost folosite nu numai în ţară, ci şi în regatul vecin al Poloniei, unde au invadat oraşele şi au provocat mari nemulţumiri consemnate de cronicarii contemporani. Această imitare a monedelor străine a continuat şi sub domniile următoare ale lui Gheorghe Duca (1665—1666, 1668—1672, 1678—1683) şi Iliaş Alexandru (1666—1668). La 1711, imitaţiile de provenienţă moldovenească, denumite într-un tratat internaţional cu numele pitoresc de domniţe, erau încă în circulaţie în Polonia.

Cu această activitate se încheie baterea de monede în Moldova; despre încercările neizbutite din veacul al XIX-lea, încercări de a bate din nou monede proprii, va fi vorba într-un capitol separat.

Ca şi monedele Ţării Româneşti, emisiunile monetare ale Moldovei au avut o largă arie de circulaţie. Groşii lui Petru Muşat s-au răspîndit pînă în Dobrogea, la Luncaviţa, Niculiţel şi Enisala; s-au găsit în Ţara Românească într-o localitate necunoscută (tezaur de 1000 groşi), la Bucureşti şi la Căluiu (jud. Olt), iar în Transilvania au apărut pînă în apropiere de Oradea, unde s-a des-

coperit un întreg tezaur de astfel de monede, publicat de curînd. Emisiunile lui Alexandru cel Bun sînt prezente în Dobrogea, la Măcin (alcătuind un mic tezaur), dar piese izolate s-au găsit și la Curtea de Argeș și la Turnu Severin. Dincolo de granițele teritoriului românesc, groșii lui Petru Mușat au ajuns pînă în Iugoslavia, la Reșava. În sec. al XVI-lea, dinarii bătuți de către Alexandru Lăpușneanu și Despot Vodă au circulat și în Transilvania. Prin urmare, monedele Moldovei au avut și ele rolul unui mijloc de schimb folosit pe întregul teritoriu românesc ca și emisiunile monetare muntene.

EMISIUNILE MONETARE ALE TRANSILVANIEI

Pe teritoriul Transilvaniei, luat în înțelesul său mai larg, au apărut încă din sec. al X-lea formațiuni politice românești de tip feudal timpuriu, conduse de duci, termen corespunzător aceluia de voievod, în latina izvoarelor narative ale evului mediu. Pătrunderea maghiarilor, stabiliți în cîmpia panonică, a întîmpinat o vie rezistență din partea formațiunilor politice românești locale. După supunerea populației locale, triburile maghiare s-au retras din ținuturile cucerite, dovadă raritatea urmelor arheologice pe care le-au lăsat în această perioadă, în numai cîteva locuri, ca de exemplu la Arad, Oradea sau Cluj. Așa se explică faptul că Transilvania și-a conservat vechile sale instituții, printre care voievodatul, beneficiind de o largă autonomie în cadrul regatului maghiar. Ea avea și o economie autarhică, cu legături strînse peste Carpați, spre porturile de la Dunăre și Marea Neagră.

Datorită acestor condiții, moneda maghiară — dinari de argint, bătuți începînd cu regele Ștefan I (997—1038) — a pătruns cu totul sporadic în Transilvania, pînă în sec. al XIV-lea. În veacurile XI—XII, s-a întrebuințat aici în primul rînd moneda imperiului bizantin, mijloc de schimb comun pe ambele laturi ale Carpaților și la Dunărea de jos. Au pătruns apoi alte monede: dinarii banali de Slavonia (1255—1325), dinarii de Friesach și vienezi, care au circulat de la 1264 pînă la 1338, apoi groșii de Praga, bătuți de regii Boemiei la Kutna Hora începînd de la anul 1300; toate aceste specii monetare concurau serios dinarii și obolii ungurești, de o valoare mult depreciată pînă la sfîrșitul perioadei arpadiene. Tezaurele monetare datînd din această vreme, descoperite pe întregul teritoriu al Transilvaniei, dovedesc pe deplin acest fapt.

Înscăunarea lui Carol Robert de Anjou pe tronul Ungariei (1307—1342) a adus unele măsuri de politică monetară menite să înlăture concurența monedelor străine. Aceste reforme s-au eșalonat între anii 1323—1338. Ca urmare, se bat monede de o valoare nominală ridicată: florini de aur (1325), groși de argint (1329) și se ameliorează valoarea intrinsecă a dinarilor și a obolilor. În scopul descentralizării baterii monedelor, se deschid în timpul lui Carol Robert cîteva monetării și în Transilvania, la Cluj, Sibiu, Satu Mare (de fapt, la Baia Mare), Oradea și Lipova. La 1333, apare chiar și o categorie de monede locale, denumite *banales de Cluswar*, ‹dinari› banali de Cluj; nu au fost identificați încă printre emisiunile din această vreme. De altfel, nefiind încă în uz de a se marca în mod distinct, printr-o siglă sau simbol oarecare, fiecare emisiune a unei monetării, nu se poate stabili, pe baza cunoștințelor numismatice de astăzi, care monede regale au fost bătute în atelierele deschise în Transilvania.

În timpul lui Sigismund de Luxemburg, au luat ființă alte două monetării transilvane: la Brașov și la Sighișoara. Cea de la Sighișoara, deschisă în 1433, a fost concesionată de la început lui Vlad Dracul, la acea vreme pretendent la tronul Țării Românești. Sigismund, care îl sprijinea, i-a acordat o feudă în sud-estul Transilvaniei și concesiunea monetăriei de la Sighișoara, spre a culege veniturile rezultate din baterea monedelor în acel oraș. De data aceasta, emisiunile monetăriei din Sighișoara ne sînt cunoscute: sînt dinari de argint și poartă sigla S în combinație cu o altă literă: SA, SD etc. Aceste emisiuni, ca și toate celelalte provenind din atelierele monetare ce funcționau în orașele Transilvaniei, erau monede regale ungurești și nu ale autorităților feudale locale: voievozii Transilvaniei, sau, în cazul monetăriei de la Sighișoara, Vlad Dracul, ca feudatar al regelui Sigismund I. Monetăria lui Vlad Dracul de la Sighișoara a continuat să funcționeze și după ce concesionarul ei a devenit domn al Țării Românești, în 1435; ea a fost închisă abia în 1443.

Deprecierea continuă a dinarului unguresc sub domnia lui Sigismund I a durat pînă la 1436, cînd s-au emis piese de o valoare intrinsecă mult superioară. Episcopul Transilvaniei, Gheorghe Lepeș, profitînd de această ameliorare neașteptată a dinarului, a pretins țărănimii iobage să plătească dijmele datorate din urmă, de la 1433 la zi, cu noua monedă, mult mai scumpă. Țărănimea, sărăcită la culme, a refuzat să se supună acestei cereri, căreia nu-i putea face față. Așa s-a ajuns la răscoala de la Bobîlna (1437).

Dar nici după această dată, dinarul unguresc — moneda cea mai importantă, pentru schimburile mărunte, zilnice — nu şi-a menţinut valoarea la un nivel acceptabil şi a continuat să fie alterat, mărindu-se cantitatea de metal nepreţios. O nouă reformă, efectuată la 1468 de către Matei Corvin, va încerca să stabilizeze valoarea monedelor ungureşti, dar nici ea nu a avut un efect de lungă durată.

Aceasta era situaţia monetară a Transilvaniei, în preajma bătăliei de la Mohaci (1526), cînd turcii înfrîng armata regatului Ungariei, regele însuşi — Ludovic al II-lea — căzînd ucis în luptă. Ca urmare, Ungaria este dezmembrată, tronul fiind disputat de Ioan Zapolya, voievodul Transilvaniei, şi de Ferdinand de Habsburg. Amîndoi au fost aleşi regi ai Ungariei, fiecare de cîte o partidă. După mai multe războaie, situaţia juridică a Transilvaniei s-a precizat prin separarea de Ungaria (1541) şi transformarea ei dintr-un voievodat într-un principat autonom sub suzeranitate turcească (1575). Acest statut va dăinui pînă la 1691, cînd ea va cădea sub dominaţia Habsburgilor. Noii stăpînitori şi-au luat titlul de principi ai Transilvaniei, bătînd monede în această calitate pînă la 1780. După această dată, nu vor mai exista emisiuni speciale pentru Transilvania; piesele bătute în monetăriile locale vor avea acelaşi tip ca şi cele provenind din monetăriile de la Viena (pentru Austria) sau Kremnitz (pentru Ungaria), purtînd însă o siglă anumită a atelierului respectiv.

Rezultă deci că emisiunile monetare proprii ale Transilvaniei au durat de la 1541 (în fapt 1551, deoarece între 1540 şi 1551 nu s-au bătut monede) pînă la 1780, cu precizarea că de la 1551 la 1691, ele poartă numele şi efigia principilor locali, iar de la 1691 la 1780, numele şi efigiile împăraţilor din casa de Habsburg. De obicei însă, se consideră că seria emisiunilor Transilvaniei începe cu monedele de aur bătute în anii 1538-1540 — după tratatul de la Oradea — de către Ioan Zapolya, la Cluj şi Sibiu. În tot acest răstimp, a funcţionat în Transilvania un sistem monetar foarte complicat, cu numeroase specii monetare formînd o largă scară de valori nominale. În linii mari, acest sistem se baza pe următoarele monede principale:

Ducatul era unitatea monetară în aur, cîntărind 3,50 g şi avînd un conţinut în aur pur foarte ridicat, de $980^0/_{00}$. Posedînd mine bogate în aur, Transilvania a emis numeroase cantităţi de ducaţi, cu submultipli: $^1/_2$, $^1/_4$, $^1/_8$ şi $^1/_{16}$ dintr-un ducat, şi multipli, piese de 2, 3, 4, $4^1/_2$, 5, 6, $6^1/_2$, 7, 10, 12, 13, 25, 50 şi chiar 100 ducaţi, acestea din urmă enorme, conţinînd fiecare cîte 350 g de aur. Un rol economic efectiv au avut însă numai

ducații, precum și piesele de 2, 4, 5 și 10 ducați; celelalte aveau caracterul unor emisiuni ocazionale.

În argint, s-au emis numeroase specii: taleri, guldeni ($^{1}/_{2}$ taler), groși și „groși lați", dinari și oboli ($^{1}/_{2}$ dinar), cea mai mică piesă de argint, iar sub Gabriel Bethlen și sub Habsburgi, creițari. Cu excepția groșilor lați, din fiecare s-au bătut atît unități, cît și multipli. Astfel, talerul de argint avînd greutatea de 28,50 g, multiplii săi cîntăreau pînă la 114,10 g (piese de patru taleri, emise în 1628); greutatea guldenului fiind de 14 g, piesa de patru guldeni cîntărea 56 g. Stabilirea relațiilor de valoare între toate monedele care circulau la un moment dat era, după cum se vede, destul de complicată.

Din aramă sau din bronz, s-au emis foarte rar monede în Transilvania: groși, mai tîrziu, sub domnia Mariei Theresia, creițari, aceștia din urmă avînd o pondere mai mare în circulația monetară a vremii.

Numărul monetăriilor care au emis monedele Transilvaniei a variat cu timpul, la cele locale adăugîndu-se uneori și cele de la Kremnica și Košice (azi în Cehoslovacia), sau Opole și Ciesczyn (azi în Polonia). În Transilvania, au funcționat pînă la 1690, unele cu întreruperi, altele pe o perioadă de numai cîțiva ani, monetăriile din următoarele orașe: Cluj, Sibiu, Baia Mare, Alba Iulia, Șeica Mică, Brașov, Sighișoara, Bistrița, Făgăraș, Aiud, iar sub Habsburgi Sibiu, Cluj și Alba Iulia.

Din punct de vedere tipologic, emisiunile Transilvaniei prezintă aspecte foarte variate. În ordinea în care au apărut, au fost înregistrate următoarele tipuri principale:

a. tipuri religioase, ca imaginea Maicii Domnului și a sfîntului Ladislau;

b. tipuri heraldice, înfățișînd stemele sau blazoanele emitenților, stema Ungariei în cazul emitenților care se intitulau regi ai Ungariei, iar de la o vreme, stema Transilvaniei: scut tăiat, avînd în cîmpul superior acvila ieșind (reprezentată numai pînă la piept), cu aripile deschise, avînd în dreapta soarele, în stînga semiluna, iar în cîmpul inferior, șapte turnuri așezate în diferite combinații;

c. tipuri epigrafice, conținînd numai o inscripție;

d. tipuri cu efigia emitenților, începînd de la Sigismund Bathori (talerul de argint, emis în 1589).

Cu excepția a șapte emisiuni, toate monedele Transilvaniei poartă data de batere. Monedele fără dată au fost emise de către Gabriel Bathori, Gabriel Bethlen, Gheorghe Rakoczi al II-lea, apoi sub Habsburgi de Carol al VI-lea, Maria Theresia și

Francisc I. În toate cazurile, monedele emise de principatul Transilvaniei nu prezintă nici un fel de dificultăţi de determinare, motiv pentru care ne-am limitat aici la o descriere cu caracter mai general.

Cu aceste consideraţii, vom arăta pe scurt ce monede a emis principatul Transilvaniei, de la 1538 pînă la 1780.

Ioan I Zapolya, ca rege al Ungariei, a emis în anii 1538—1540 numai ducaţi de aur, în monetăriile de la Cluj şi Sibiu.

Fiul său, Ioan al II-lea Sigismund (1540—1551, 1556—1571) a emis în 1541 dinari de argint la Baia Mare, iar de la 1556 la 1571 oboli, dinari, guldeni şi piese de $^{1}/_{2}$ gulden, taleri şi piese de $1^{1}/_{4}$ taleri de argint; ducaţi, piese de 2, 4, 5 şi 10 ducaţi şi de $^{1}/_{2}$ şi $^{1}/_{4}$ ducat de aur, în monetăriile din Baia Mare, Sibiu şi Cluj. S-au emis şi monede postume, cu anul de batere 1572.

Ferdinand I de Habsburg, ca rege al Ungariei, ocupînd Transilvania între anii 1551-1556, a emis la Sibiu ducaţi de aur, dinari, guldeni şi piese de $^{1}/_{2}$ guldeni, taleri, piese de $1^{1}/_{2}$ şi 2 taleri, de argint.

Ştefan Bathori, voievod între anii 1571—1575, ales în 1575 principe al Transilvaniei şi rege al Poloniei, a emis în 1571—1576 numai ducaţi de aur, la Sibiu. Christofor Bathori (1576—1581, cu titlul de voievod) a bătut piese de $^{1}/_{4}$, 1, $1^{1}/_{2}$, 2, 4, 5 şi 10 ducaţi, precum şi piese de un taler şi un dinar, dintre care unele poartă semnul monetăriei de la Sibiu.

Elisabeta Bocskay, soţia lui Christofor Bathori, emite în 1577 piese de 2, 3, 5, şi 10 ducaţi de aur şi piese de un taler de argint.

Sigismund Bathori, principe al Transilvaniei, a domnit în patru rînduri (1581—1597, 1598—1599, 1601, 1601—1602) şi a avut o activitate monetară foarte bogată. Încheind în 1595 o alianţă împotriva turcilor cu Mihai Viteazul şi Ştefan Răzvan, Sigismund Bathori şi-a arogat şi titlul de principe al Moldovei şi al Valahiei Transalpine, înscris pe monede în anii 1597—1598. Sub primele sale două domnii, s-au bătut la Sibiu, Baia Mare şi Cluj următoarele monede: piese de aur de 1, 5, 9 şi 10 ducaţi; piese de argint de un dinar, un şiling, 3 groşi, 1 gulden, $1^{1}/_{2}$ şi 2 taleri. În a treia domnie, oraşul Braşov a bătut taleri de argint, cu numele lui Sigismund Bathori.

Ocupînd Transilvania în 1598, în urma unei înţelegeri cu Sigismund Bathori, Rudolf al II-lea bate la Cluj piese de un ducat şi doi ducaţi de aur.

Ca urmare a acţiunilor hotărîte ale lui Mihai Viteazul, dornic de a înlătura definitiv jugul otoman şi avînd în acest scop nevoie de a-şi asigura o bază mai largă, Transilvania şi apoi Moldova

sînt reunite sub conducerea sa, realizîndu-se astfel în anul 1600 unitatea poporului român din cele trei ţări. Datorită condiţiilor politice, nu s-au emis monede în această scurtă domnie a lui Mihai Viteazul, nici măcar în Transilvania. Medaliile care poartă efigia sa au fost bătute ocazional în anul 1600 şi nu au avut putere circulatorie.

În 1603, Moise Szekely, ales comite al secuilor şi apoi voievod al Transilvaniei, bate o piesă de 10 ducaţi cu numele său, iar în 1604—1605, Rudolf al II-lea emite din nou monede pentru Transilvania: piese de 1, 2 şi 3 ducaţi, bătute la Cluj; de asemenea, în 1605, oraşul Sibiu bate în numele lui Rudolf piese de 1, 2, 3, 5, 9 şi 10 ducaţi de aur şi de un gulden, 1, 1 $^1/_2$, şi 2 taleri de argint.

Ştefan Bocskay (1604—1606) emite piese de $^1/_4$, $^1/_2$, 1, 2, 4, 5 şi 10 ducaţi de aur şi de 3 şi 6 groşi, 1, 2, 3 guldeni, 1 şi 2 taleri de argint. S-au bătut monede cu numele său şi postum, în anii 1607—1609. Monetării: Baia Mare, Sibiu şi Cluj.

Sigismund Rakoczi (1607—1608) bate la Cluj piese de $^1/_4$, 1 şi 10 ducaţi de aur şi de un gulden şi un taler de argint.

Gabriel Bathory (1608—1613) emite la Baia Mare, Cluj, Alba Iulia, Sibiu, iar în anul 1610 şi la Şeica Mică, o mare cantitate de monede: piese de aur de $^1/_4$, $^1/_2$, 1, 2, 4, 5, 6, 8 şi 10 ducaţi; piese de argint de un dinar, un gros lat, 1 şi 3 groşi, un gulden; 1 şi 1 $^1/_2$ taleri; piese de un gros de aramă.

Răsculat împotriva stăpînirii lui Gabriel Bathori, oraşul Braşov bate în anii 1612—1614 monede de: unul şi zece ducaţi de aur, un gros, un gulden şi un taler de argint şi un gros de aramă.

Gabriel Bethlen (1613—1629) are de asemenea o foarte bogată activitate monetară: a emis o gamă variată, cuprinzînd şi specii noi. Sînt cunoscute astfel piese de aur de $^1/_4$, 1, 2, 3, 4, 5 şi 10 ducaţi; piese de argint, în valoare de un obol, un dinar, un gros şi doi groşi, un gros lat, 3 şi 24 creiţari; 1, 1 $^1/_2$, 2, 3 şi 4 guldeni; 1, 1 $^1/_2$, 2, 2 $^1/_2$, 3 şi 4 taleri; piese de aramă de un dinar şi un gros. În timpul său, au funcţionat în Transilvania următoarele monetării: Cluj, Sibiu, Alba Iulia, Baia Mare; de asemenea, Gabriel Bethlen a mai bătut monede la Kremnica şi Košice (azi în Cehoslovacia) şi Opole şi Ciesczyn (azi în Polonia).

Soţia sa, Catherina de Brandenburg (1629—1630) emite în 1630 ducaţi de aur, la Cluj.

Ştefan Bethlen (1630), fratele lui Gabriel, emite de asemenea ducaţi în acelaşi an şi la aceeaşi monetărie.

Gheorghe Rakoczi I (1630—1648) a emis piese de aur de 1, 2, 5, 6 şi 10 ducaţi; de argint, de 1 $^1/_2$, 3 şi 6 groşi, $^1/_2$ gulden, 1, 1 $^1/_2$ şi 2 taleri. Monetării: Cluj, Baia Mare şi Alba Iulia.

Gheorghe Rakoczi II (1648—1660), fiul celui precedent, a emis piese de aur de $^1/_4$, 1, 7, 12 şi 13 ducaţi; de argint, de un dinar, $^1/_2$ şi 1 gulden, 1 şi 2 taleri. Monetării: Baia Mare, Alba Iulia şi Cluj.

Francisc Rhédei (1657—1658) nu a emis monede.

Acaţiu Barcsai (1658—1660) emite la Cluj, Sibiu, Braşov şi Sighişoara piese de aur de 1, 2, 5, 7, 9 şi 10 ducaţi şi de argint de un gulden şi un taler.

Ioan Kemeny (1661—1662) emite la Cluj şi Sighişoara piese de aur de 1, 2, 3, 5 şi 10 ducaţi şi de argint de un gulden, 1 şi 2 taleri.

Mihail Apafi (1661—1690) a bătut cele mai mari piese din istoria Transilvaniei, în valoare de cîte 100 ducaţi (emisiuni din anii 1674, 1675 şi 1677, provenind din monetăria de la Făgăraş). Lista emisiunilor sale cuprinde: piese de aur de 1, 2, 3, 4, $4^1/_4$, 5, 6, 10, 25, 50 şi 100 ducaţi; de argint, de 6 şi 12 dinari, un gulden, 1, $1^1/_2$ şi 2 taleri; de aramă, de 12 dinari. Monetăriile care au lucrat în timpul său au fost numeroase: Sibiu, Braşov, Sighişoara, Făgăraş, unde s-au bătut valorile de 25, 50 şi 100 ducaţi, Bistriţa, Aiud şi Alba Iulia.

Emeric Thököly (1690—1691) a bătut numai piese de aur de unul şi trei ducaţi.

Sub stăpînirea casei de Habsburg, s-au emis monede ale Transilvaniei în timpul următorilor împăraţi:

Leopold I (1691—1705) a emis la Cluj şi Sibiu piese de aur de 1, 2, 3, 4, 5, 10 şi 12 ducaţi; de argint, în valoare de o poltură ($1^1/_2$ creiţar), 3 şi 15 creiţari şi un taler; de aramă, de 15 creiţari.

Răsculat împotriva stăpînirii habsburgice, Francisc Rakoczi (1704—1711) a fost ales de Malcontenţi în 1704, la Alba Iulia, ca principe al Transilvaniei, dar în urma înfrîngerilor suferite din partea armatelor austriece, a fost nevoit să se refugieze în Polonia. A bătut în 1704—1707 ducaţi de aur, la Cluj. În acest răstimp, s-au mai bătut monede locale de aramă la Oradea (1706—1710), Lipova (1705).

Iosif I (1705—1711) emite la Sibiu piese de aur de 1, 3, 4, 5 şi 10 ducaţi, piese de argint de $^1/_2$, 1, $1^1/_2$ (poltura) şi 3 creiţari şi de un gulden.

Carol al VI-lea (1711—1740) emite la Alba Iulia piese de aur de $^1/_4$, 1, 2, 4, 5 şi 10 ducaţi; piese de argint de un dinar, 1, $1^1/_2$, 3 şi 15 creiţari, $^1/_2$ şi 1 gulden şi un taler; piese de aramă de $1^1/_2$ creiţari.

Maria Theresia (1740—1780) emite tot la Alba Iulia piese de aur de $^{1}/_{16}$, $^{1}/_{8}$, $^{1}/_{4}$, $^{1}/_{2}$ ducaţi şi 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10 şi 12 ducaţi; piese de argint de $1^{1}/_{2}$, 3, 7, 10, 15, 20 şi 30 creiţari, un gulden şi un taler; piese de aramă de un dinar, $^{1}/_{2}$ şi 1 creiţar şi un greschel (echivalent cu $^{3}/_{4}$ dintr-un creiţar, $1^{1}/_{2}$ dinar sau $^{1}/_{4}$ dintr-un gros). Piesele de $^{1}/_{16}$ dintr-un ducat sînt cele mai mici care s-au bătut vreodată în Transilvania; cîntăresc abia 0,22 g. În ce priveşte piesa de 20 creiţari, denumită Zwanziger, iar de români, sfanţic sau sfanţ, ea a avut ulterior o mare pondere în circulaţia monetară, fiind adoptată prin Regulamentul Organic ca etalon oficial pentru Ţara Românească şi Moldova.

Francisc I, soţul Mariei Theresia, împărat romano-german (1745—1764), a bătut în această perioadă monede pentru Transilvania, paralel cu cele purtînd numele împărătesei. S-au emis la Alba Iulia piese de aur de un ducat, piese de argint de 15 şi 20 creiţari şi de un taler, precum şi piese de aramă de un dinar, $^{1}/_{2}$ şi 1 creiţar.

Cu emisiunile monetare ale Mariei Theresia din anul 1780, încetează baterea de monedă de către principatul Transilvaniei. Cîteva monetării locale vor mai funcţiona, fără continuitate, şi în sec. al XIX-lea, la Alba Iulia (pînă la 1885), Baia Mare (pînă la 1835) şi pentru scurtă vreme, la Oraviţa; ele însă vor bate monedele imperiului habsburgic şi apoi, ale monarhiei dualiste austro-ungare, monede ce se vor deosebi numai prin siglele atelierului de provenienţă.

Emisiunile Transilvaniei, ca şi cele ale Ţării Româneşti şi ale Moldovei, au circulat pe întregul teritoriu românesc. Astfel, monede transilvănene din sec. al XVI-lea s-au găsit şi în Ţara Românească, taleri la Celeiu, jud Olt; la Cochirleni (com. Mircea Vodă, jud. Constanţa) şi la Galaţi, în ambele locuri ducaţi de aur; în Moldova, într-o localitate rămasă necunoscută, s-au găsit într-un tezaur din veacul al XVI-lea, alături de dinari ungureşti, şi piese de aceeaşi valoare emise de Ioan al II-lea Sigismund. Tot în Moldova, la cetatea de scaun de la Suceava, s-au descoperit groşi emişi de oraşul Braşov la 1612, iar talerii şi sfanţii din sec. al XVIII-lea au circulat atît în Moldova, cît şi în Ţara Românească, paralel cu emisiunile habsburgice echivalente. Rezultă deci că monedele Transilvaniei au îndeplinit şi ele de-a lungul vremii rolul unui mijloc de schimb comun pentru întregul teritoriu românesc.

CIRCULAŢIA MONEDELOR STRĂINE ÎN ŢĂRILE ROMÂNE (SEC. XIII—XIX)

Una din trăsăturile caracteristice ale economiei feudale este circulaţia concomitentă a tot felul de monede, atît emisiuni ale autorităţilor locale, cît şi străine, adesea provenind din monetării foarte îndepărtate. Echivalenţa între aceste monede, circulînd simultan, se stabilea pe baza valorii lor intrinsece, fie în momentul încheierii unei tranzacţii, fie conform unui gen de ordonanţe care fixau din timp în timp cursul monedelor şi care încep să apară în Ţările de Jos şi în oraşele italiene încă din sec. al XVI-lea.

Aceeaşi caracteristică poate fi remarcată şi cînd se studiază economia monetară a ţărilor române, pînă la înfiinţarea sistemului monetar naţional prin legea din 1867. S-a calculat că în Moldova şi în Ţara Românească, între 1848 şi 1859 circulau concomitent nu mai puţin de 80 de specii monetare de diferite origini şi valori, unele din ele ieşite de mult din uz în ţara lor de provenienţă.

Pentru stabilirea felurilor de monede străine care au circulat în ţările române în sec. XIII—XIX, avem la îndemînă două categorii de izvoare. Prima categorie cuprinde descoperirile monetare efectuate pe teritoriul României, piese izolate sau tezaure întregi, găsite din întîmplare ori cu prilejul săpăturilor arheologice. A doua categorie de izvoare care menţionează ştiri cu privire la circulaţia monetară sînt cele scrise: documente interne sau externe, relaţii ale călătorilor străini care au vizitat ţările române, cronici. Dacă prima categorie de izvoare ne dau informaţii foarte precise cu privire la originea şi felul monedelor care au circulat pe aceste meleaguri, izvoarele scrise prezintă unele dificultăţi datorită faptului, că în decursul timpului, acelaşi nume a putut servi pentru a desemna monede diferite ca origine sau valoare, iar în alte cazuri, aceeaşi monedă a fost înregistrată sub denumiri deosebite. Este deci necesar ca ori de cîte ori se folosesc ştirile culese din aceste izvoare, ele să fie confruntate cu rezultatele cercetărilor numismatice, spre a nu se ajunge la concluzii greşite.

Din noianul monedelor străine care au circulat pe teritoriul de azi al României, într-un răstimp de şase veacuri şi jumătate, vom alege, spre a le prezenta în cadrul acestei lucrări, numai pe cele mai însemnate, care au avut un rol mai durabil în viaţa economică a strămoşilor noştri.

Una din aceste monede a fost dinarul de argint emis de banii Slavoniei între anii 1255—1325. Avînd un tip păstrat neschimbat,

fiind confecţionate dintr-un argint de bună calitate şi cu o greutate constantă, aceste piese s-au impus în circulaţie nu numai în Banat şi Transilvania, ci şi în Ţara Românească. Numele lor suna în latineşte *denarii banales*. Românii însă i-au denumit *bani*. De la această monedă, de o valoare măruntă, a luat numele *banul* emis mai tîrziu de către Vlaicu Vodă. (Vom vedea că acest nume se va menţine peste veacuri.)

O monedă care a circulat mult în Transilvania şi în Moldova, în sec. al XIV-lea, a fost grosul emis de regii Boemiei începînd din anul 1300 şi pînă la 1419. Era o monedă mare, în greutate de 4,40g, bătută dintr-un argint de bună calitate şi avînd un tip constant, fapt care a avut drept urmare imitarea ei în multe ţări. Groşii boemi sau de Praga au circulat foarte mult în Transilvania (un tezaur de asemenea groşi s-a găsit la Jelna, jud. Bistriţa Năsăud, altul, cuprinzînd printre alte piese şi groşi de Praga, a fost descoperit la Şoimeni (jud. Cluj). În Moldova, groşi şi jumătăţi de groşi, emisiuni ale regilor Boemiei din anii 1300—1378, s-au găsit într-un tezaur descoperit în oraşul Siret, la 1912.

O altă monedă, de data aceasta de aur, care a avut un rol însemnat în viaţa economică a ţărilor române a fost *ducatul veneţian*, emis pentru prima oară la 1284. Datorită calităţii sale intrinsece excepţionale — aur de 24 carate, greutate constantă de 3,55 g — cît şi faptul că tipul a rămas imobilizat pînă la sfîrşitul Republicii lagunelor (1796), ducatul veneţian, denumit ţechin de la 1535, a rămas moneda forte a întregului bazin răsăritean al mării Mediterane şi în Levant vreme de cîteva veacuri. În ţările române, a pătruns din două direcţii: în Moldova şi Ţara Românească, pe drumurile de comerţ cu orientul, iar în Transilvania, din Europa Centrală. Îndeosebi în Moldova, ducatul veneţian, denumit în documente începînd din sec. al XV-lea *zlot tătăresc*, a avut un rol foarte însemnat. Pînă la 1625, satele şi bunurile funciare în general se vindeau în Moldova numai în schimbul unor sume plătite în *zloţi tătăreşti*. Denumirea aceasta li s-a acordat datorită provenienţei lor, întrucît erau aduşi în Moldova de către negustorii care veneau din hanatul Hoardei de Aur. Un tezaur mare de ducaţi veneţieni s-a găsit în anii 1952—1953 la Brăeşti, în judeţul Botoşani. Mai tîrziu, din sec. al XVI-lea, această monedă va circula sub numele de *ţechin*, iar în documentele veacului al XVIII-lea şi al XIX-lea va fi cunoscută sub denumirea de *galben venetic* (adică veneţian).

O altă monedă de aur care a circulat în Moldova şi în Ţara Românească a fost *florinul* sau *ducatul unguresc*, bătut începînd din anul 1325. În documentele redactate în limba latină, aceste

monede erau denumite *floreni hungaricales*, iar în cele slave, *zlat ugorski* sau prescurtat *zlat ug*. De la o vreme, prescurtarea aceasta s-a transformat într-un nume, florinul unguresc fiind denumit *ughi*. Avea aceeaşi sau aproape aceeaşi valoare cu ducatul venețian, greutatea teoretică a florinului unguresc fiind de 3,53 g; s-a redus apoi la 3,50 g. După bătălia de la Mohaci, cînd regatul Ungariei s-a dezmembrat şi una din părți a intrat sub stăpînirea Casei de Habsburg, s-au bătut monede de aur, florini unguresti, în monetăria de la Kremnitz, azi Kremnica, în Cehoslovacia. De la această monetărie derivă numele de kremnițer, acordat florinului unguresc în unele documente de mai tîrziu. I s-a spus şi galben unguresc sau pur şi simplu galben.

În sec. al XV-lea, pătrunde în țările române moneda de argint a imperiului otoman, *asprul*. Unitate a sistemului monetar otoman, asprul era o monedă mică, cu greutatea de cca 0,70-0,50 g, iar titlul argintului, la început de cca 900 $^0/_{00}$, a scăzut în continuu. Acest declin s-a oglindit în raportul dintre aspru şi ducatul de aur; de la 40-50 aspri pentru un ducat, s-a ajuns în sec. al XVIII-lea la 480 aspri pentru aceeaşi valoare. În Țara Românească, asprul turcesc devine principala monedă întrebuințată în vînzările de bunuri funciare, începînd de pe la 1459. În Moldova, deşi nu apare în documente decît tîrziu, în sec. al XVI-lea, s-au găsit totuşi cîteva tezaure care cuprind între alte monede şi aspri turceşti. Pe de altă parte, comerțul Braşovului cu Țara Românească şi Moldova se făcea în sec. al XVI-lea cu florini ungureşti şi aspri turceşti. Devalorizarea masivă a asprului de la sfîrşitul sec. al XVI-lea, ca urmare a deprecierii generale a argintului, a avut ca rezultat dispariția sa treptată din circulație şi înlocuirea sa cu alte monede de argint, de o valoare mai ridicată.

Dinarul unguresc de argint, emis începînd din sec. al XI-lea, a fost în general o monedă cu o valoare depreciată; datorită acestui fapt, a fost puternic concurat în Banat şi Transilvania de alte emisiuni, fie locale, ca de exemplu dinarii banali de Slavonia, fie străine, ca dinarii vienezi sau cei de Friesach. Reformele monetare ale lui Carol Robert din anii 1323-1338 nu i-au putut asigura un rol economic mai însemnat, deoarece, după cum s-a arătat în capitolul privind monedele Transilvaniei, sub urmaşii regelui angevin, dinarul a continuat să fie alterat, ca valoare intrinsecă. Abia în timpul lui Matei Corvin, după 1468, se iau măsuri pentru a-i asigura dinarului o valoare neschimbată. Drept urmare, această monedă pătrunde în circulație şi dincoace de Carpați, în Țara Românească şi în Moldova; e semnificativ faptul că tezaurele monetare îngropate mai tîrziu, pînă la 1600,

cuprind dinari ungureşti începînd cu emisiunile lui Matei Corvin. După prăbuşirea Ungariei în urma bătăliei de la Mohaci, baterea dinarului unguresc va fi preluată de Casa de Habsburg, în monetăria de la Kremnica, aşa cum s-a procedat şi în cazul florinului. În Ţara Românească, doi dinari ungureşti echivalau cu un aspru turcesc, pînă la sfîrşitul sec. al XVI-lea; mai tîrziu, datorită deprecierii asprilor, aceste monede au devenit echivalente. Dincoace de Carpaţi, dinarii ungureşti erau denumiţi *bani*. Numele va fi păstrat pînă la 1867, cînd s-a acordat monedei divizionare ce reprezenta 1/100 parte dintr-un leu.

La sfîrşitul sec. al XVI-lea, pătrunde în ţările române o altă monedă străină de mare circulaţie: piesa de argint poloneză în valoare de trei groşi, denumită în latineşte *grossus triplex argenteus*, iar în limba polonă, *troiak*. Fiind bătută dintr-un argint de bună calitate şi avînd un tip caracteristic, menţinut neschimbat, ea a fost bine primită. În Ţara Românească, această monedă era denumită *costandă*, fiind amintită în documente încă din timpul lui Mihai Viteazul, la 1596; în Moldova, era denumită *potronic* (adică < piesă > de trei) şi a fost adoptată la 1595 de către Ştefan Răzvan, pentru o emisiune proprie; în Transilvania, s-au bătut piese de 3 groşi, de tipul celei poloneze, dar cu numele şi stema principelui şi ale statului emitent (Transilvania) între anii 1594-1613. La 1605, un taler valora 13 piese de 3 groşi (costande), iar o astfel de piesă era echivalentă cu 10 dinari ungureşti (bani). A circulat pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea.

O monedă de argint care avea să lase o amprentă puternică asupra sistemului monetar folosit în ţările române a fost talerul olandez, emis pentru prima oară în 1575, după răscoala Provinciilor de Jos împotriva stăpînirii spaniole. Era o monedă mare, cu un diametru de 40 mm şi cîntărea 28,50 g; pe avers, avea un cavaler în picioare, susţinînd un scut în cîmpul căruia era un leu ridicat în două labe, iar pe revers, era reprezentat acelaşi leu, avînd aceeaşi atitudine. În limba olandeză, aceste monede erau denumite *leeuwen-daalders*, iar în latineşte, *taleri leonis*, ceea ce înseamnă acelaşi lucru, taleri cu leul. Prin legăturile de afaceri extinse pe care negustorii din Ţările de Jos le aveau cu pieţele din imperiul otoman, aceşti taleri au pătruns şi la noi, unde au fost numiţi, după imaginea de pe revers, lei. În Moldova, folosirea talerilor în circulaţie e atestată documentar încă de la sfîrşitul sec. la XVI-lea, iar în prima jumătate a sec. al XVII-lea, denumirea de lei devine tot mai frecventă în documente. Ea se acordă şi altor specii de taleri, ca de exemplu celor bătuţi

de către imperiul habsburgic şi care au circulat de asemenea în ţările române. Cînd la 1687, s-au emis primii piaştri (taleri) turceşti care se divizau în 40 parale, numele de leu s-a extins şi la această monedă.

În urma ocupării Ţărilor de Jos de către imperiul habsburgic, la începutul sec. al XVIII-lea a încetat baterea talerului-leu olandez. Cantităţile mari emise anterior şi existente în circulaţia monetară din ţările române au început să se rarefieze cu încetul. În locul talerului-leu al Ţărilor de Jos, Maria Theresia a căutat să impună în relaţiile comerciale cu Levantul talerul austriac. Înlocuirea vechilor lei s-a făcut însă treptat, iar obiceiul de a raporta toate preţurile la o unitate de valoare denumită leu a persistat. În modul acesta, leul a devenit o monedă de calcul, divizat în 40 parale, de asemenea de calcul, şi va dăinui ca atare în Ţara Românească şi în Moldova, apoi, după Unirea Principatelor, în România, pînă la 1867.

Alte monede străine care au jucat un rol economic mai însemnat începînd din sec. al XVIII-lea, au fost galbenul olandez şi sfanţul austriac. Galbenul olandez e o monedă de aur, un ducat, emis începînd din 1587 şi pînă în sec. al XIX-lea cu acelaşi tip, neschimbat. La rîndul său, sfanţul e o monedă austriacă de argint, în valoare de 20 creiţari (de aici şi numele său, de la Zwanziger). Sfanţul a fost emis începînd din anul 1754, păstrîndu-şi de asemenea neschimbat tipul pînă la 1856, cînd emisiunea sa a încetat. Prin Regulamentul Organic, cele două monede de mai sus au fost instituite ca etalon oficial în Ţara Românească şi în Moldova, stabilindu-se valoarea în lei de calcul după cum urmează: 31 lei 20 parale, galbenul olandez, şi 2 lei 10 parale, sfanţul austriac; un galben olandez era deci echivalent cu 14 sfanţi.

În timpul războiului ruso-turc din anii 1769—1774, armatele ruseşti de sub comanda generalului Piotr Rumianzew au ocupat Moldova şi Ţara Românească, pînă la încheierea păcii de la Kuciuc Kainargi (10 iulie 1774). Avînd nevoie de o monedă măruntă pentru plăţile ce trebuiau făcute populaţiei civile din ambele ţări, administraţia militară rusă a acceptat oferta baronului Peter von Gartenberg-Sadogurski şi i-a încredinţat înfiinţarea unei monetării pe moşia sa de la Sadagura sau Sadogura.

Aici, s-au bătut în anii 1771—1774 o serie întreagă de monede de bronz — obţinut din topirea tunurilor turceşti capturate de ruşi — precum şi cîteva probe monetare de argint. Piesele de bronz erau destinate să circule atît în Moldova cît şi în Ţara Românească; pentru acest motiv, ele au pe avers stemele alăturate

ale celor două ţări române. Monedele care au fost puse efectiv în circulaţie au valoarea nominală exprimată atît în sistemul turcesc, cît şi în cel rusesc: o para/trei denghi şi două parale/trei copeici. Monetăria de la Sadagura a bătut următoarele specii:

1771: o probă monetară de 5 copeici, de bronz; o probă monetară de 3 denghi, de bronz; trei variante — probe monetare de o para/trei denghi, de bronz; o monedă de o para/trei denghi, de bronz;

1772: două variante ale unei monede de o para/trei denghi, de bronz; o monedă de două parale/trei copeici, de bronz;

1773: o probă monetară de o para/trei denghi, de argint; o probă monetară de două parale/trei copeici, de argint; o monedă de două parale/trei copeici, de bronz;

1774: o monedă de două parale/trei copeici, de bronz.

Monedele emise la Sagadura reprezintă prima încercare de unificare a circulaţiei monetare din Moldova şi Ţara Românească, avînd în acelaşi timp şi stemele lor alăturate, sub o singură coroană. Bătute în mari cantităţi, ce se ridicau, după unele izvoare, la contravaloarea de 3 000 000 de ruble, ele s-au răspîndit în Principate prin plăţile făcute de armatele ruseşti. Astfel, într-un tezaur găsit la Spinoasa (jud. Iaşi) erau nu mai puţin de 245 exemplare din aceste emisiuni. Piese răzleţe au fost descoperite în Muntenia.

După încheierea păcii de la Kuciuk Kainargi, armatele ruseşti s-au retras, iar monetăria de campanie de la Sadagura s-a desfiinţat, nemaiavînd nici un rost. Monedele emise şi răspîndite în circulaţie n-au mai fost preschimbate.

Ultima monedă străină care a avut un rol însemnat în economia ţării noastre, chiar şi după înfiinţarea sistemului monetar naţional, a fost napoleonul francez, piesa de aur de 20 franci, emisă la început de Napolen I (1804—1815) apoi de Napoleon al III-lea între 1852—1870. Etalonul francez fiind adoptat ca etalon echivalent leului românesc la 1867, napoleonul era echivalent, la rîndul lui, cu piesa de 20 lei. În vorbirea populară, napoleonul era denumit *pol*, termen sub care s-a obişnuit multă vreme a se desemna o sumă de 20 lei. E un caz tipic de conservare a unui termen monetar mult timp după ce moneda efectivă care l-a purtat a dispărut din circulaţie. Astăzi, termenul a dispărut, deoarece nu mai există în circulaţie o monedă metalică sau o bancnotă în valoare nominală de 20 lei.

ÎNCERCĂRILE DE EMITERE A UNEI MONEDE NAŢIONALE ROMÂNEŞTI ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Înviorarea economică de care s-au bucurat Ţara Românească şi Moldova după desfiinţarea monopolului turcesc asupra comerţului exterior, ca urmare a aplicării clauzelor tratatului de pace de la Adrianopol (1829) era foarte mult frînată de numărul mare al monedelor străine existente în circulaţie, în lipsa unor emisiuni naţionale. Acest fenomen economic, atestat încă din veacul al XVIII-lea, s-a agravat simţitor în prima jumătate a sec. al XIX-lea, generînd un adevărat haos monetar. Mai ales piesele mărunte, fără valoare intrinsecă, dar strict indispensabile nevoilor de schimb ale vieţii de toate zilele, aduceau pagube mari ţărănimii, care era obligată să vîndă pe nimica toată produsul muncii sale. La transformarea banilor mărunţi de aramă — obţinuţi prin vînzarea produselor agricole la tîrg — în monedă de argint sau de aur: sfanţi austrieci, adică piese de 20 creiţari, sau galbeni olandezi, singurele monede primite de vistierie pentru plata impozitelor, ţărănimea era crunt înşelată de către mulţimea de zarafi care mişunau în oraşele şi tîrgurile din Moldova şi din Ţara Românească. Soluţia radicală era emiterea unei monede naţionale, menită să înlocuiască marea varietate a speciilor monetare străine întrebuinţate în schimburile curente.

De necesitatea acestei reforme şi-au dat seama cîrmuitorii acestor două ţări, încă din perioada Regulamentului Organic. Astfel, în 1835, gazetele străine din Frankfurt, St. Petersburg şi Odessa au răspîndit zvonul potrivit căruia Mihail Sturza, domnitorul Moldovei, ar fi comandat la Viena tipare pentru baterea de monede. Acest zvon a fost însă dezminţit în mod energic chiar de către cel implicat. Cu toate acestea, se pare că s-ar fi încercat, în timpul domniei lui Mihail Sturza, baterea unei monede divizionare în valoare de 5 copeici/10 parale, deci cu o valoare nominală dublă, exprimată atît în sistemul rusesc cît şi în cel otoman. O asemenea piesă ar fi fost văzută de către Dr. C. Istrati, cu prilejul organizării expoziţiei de la Bucureşti în anul 1906. Dacă e să dăm crezare afirmaţiilor sale, această piesă ar reprezenta încercarea lui Mihail Sturza de a bate moneda la care s-au referit gazetele străine din 1835. În acest caz, dezminţirile date cu acel prilej trădau situaţia politică deosebit de grea în care se găseau Principatele Române, în secolul trecut. De bună seamă, văzînd consecinţele care ar fi decurs din acest gest de autonomie, imperios reclamat de

reaua stare economică a țării, Mihail Sturza a fost nevoit să renunțe la încercarea sa de a bate monede divizionare naționale.

O încercare asemănătoare a avut loc și în Țara Românească, după revoluția de la 1848 și anume, în timpul domniei lui Barbu Știrbei (1849—1853). Un călător francez, juristul Thibault Lefebvre, care a vizitat în două rînduri orașul București și a publicat apoi la Paris o carte despre situația politică și economică a Țării Românești, afirmă că Barbu Știrbei ar fi comandat monede divizionare de bilon, care au fost bine primite de populație, dar domnitorul a trebuit să le retragă imediat din circulație, desigur, datorită presiunilor politice externe.

După Unirea Principatelor, realizată prin dubla alegere, la 5 și 24 ianuarie 1859, a lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al ambelor țări române, unificarea circulației monetare s-a impus, încă din primele zile, ca una din cele mai dificile probleme economice. Ca și în trecut, soluția era numai emiterea unei monede naționale, singura măsură susceptibilă de a pune ordine în haosul circulației monetare din acea vreme.

Pentru prima dată, intenția de a emite o monedă națională transpare într-un referat al lui Ion Ghica, primul ministru al Țării Românești, referat care a fost aprobat de Consiliul de Miniștri de la București în ședința de la 18 noiembrie 1859. În art. VI al acestui referat, se propune denumirea de *romanat* pentru noua monedă românească ce urma a se bate. Ea era echivalentă cu francul francez și avea ca submultipli *decima* (*banul*), 1/10 dintr-un romanat, și *centima* (*bănișorul*), 1/100 parte dintr-un romanat. Se pare că numele *romanat* a fost creat de Ioan Heliade Rădulescu.

În 1860, Comisiunea Centrală de la Focșani, a cărei sarcină era de a pregăti unificarea legislativă a celor două Principate, elaborează un proiect de lege pentru înființarea unei monede naționale. Prin acest proiect, adoptat în ședința din 10 august 1860, se instituie o monedă națională bazată pe sistemul zecimal metric, avînd ca unitate un *romanat*, echivalent cu francul francez și împărțit în 100 *sutimi*. Se preconiza baterea unor monede de aur, de argint și de aramă, a căror descriere este fixată în textul citat mai sus.

Tot din anul 1860, se cunosc proiectele unor piese de 20 *români* (altă denumire acordată noii unități monetare), 5 români (în două variante) și 10 centime, de asemenea în două variante, proiecte desenate de către numismatul francez Adrien de Longpérier de la Cabinetul de Medalii al Bibliotecii Naționale din Paris. Aceste monede nu s-au bătut efectiv. În schimb, în 1860 s-au bătut, la o monetărie rămasă necunoscută, monede de bronz în valoare de 5

parale, avînd pe avers stema Principatelor Unite, iar pe revers, valoarea şi anul baterii; sînt însă probe monetare, care nu au fost emise în mod legal şi prin urmare, nu au fost puse în circulaţie.

În anul următor, Comisiunea Centrală de la Focşani continuă să discute proiectul de lege elaborat în 1860, ajungînd să definitiveze în şedinţa din 8 decembrie 1861 o nouă versiune, cu titlul: Proiect de lege pentru regularea cursului monetar în Principatele Unite. Noul proiect, adoptat în unanimitate, suprimă leul de calcul, ca unitate oficială de valoare, instituind o nouă unitate monetară: *romanatul*, echivalent cu francul francez şi subdivizat în 100 *sutimi*. Pînă la baterea acestei monede, cu multiplii şi submultiplii ei în aur şi argint, proiectul autoriza guvernul să emită mai întîi monede de aramă, în valoare nominală de 1, 2, 5 şi 10 sutimi de romanat. Această măsură avea în vedere nevoile urgente de numerar mărunt, resimţite în circulaţia internă. O seamă de dispoziţii stabilesc titlul, dimensiunile şi caracteristicile acestor monede divizionare.

Acest proiect este reluat în discuţie în august 1864, urmînd a fi supus spre aprobare Consiliului de Stat. Păstrînd neschimbat titlul de proiect de lege pentru regularea cursului monetar în Principatele Unite, noul text diferă în esenţă de versiunea adoptată la 8 decembrie 1861 numai prin omiterea numelui noii unităţi monetare, nume lăsat de data aceasta în alb. Era limpede că în 1864, oficialităţile româneşti erau înclinate să renunţe la numele de *romanat* sau *român*, pentru unitatea monetară, fapt ce s-a realizat cîţiva ani mai tîrziu, cînd prin legea din 14/26 aprilie 1867, s-a adoptat denumirea de *leu*, nume pe care îl poartă şi azi unitatea monetară a statului nostru.

Pe baza proiectului din 1864, s-au bătut în străinătate monede de bronz de 5 sutimi. Ele poartă pe avers efigia şi numele domnitorului Alexandru Ioan Cuza, iar pe revers, valoarea şi anul de batere: 1864. Nu au fost puse în circulaţie, cele cîteva exemplare cunoscute astăzi avînd caracterul de simple probe monetare. Se pare că s-au bătut şi piese de 10 sutimi, care de asemenea nu au fost emise; nu se cunoaşte nici un exemplar cu această valoare nominală.

Încercările de a bate monede naţionale româneşti au fost reluate după abdicarea lui Alexandru Ioan Cuza, ele făcînd obiectul unor tratative îndelungi şi laborioase, purtate cu Poarta Otomană. Pînă la urmă aceste tratative s-au încheiat cu succes în anul 1867 bătîndu-se în Anglia primele monede naţionale româneşti de 1 ban, 2, 5 şi 10 bani de bronz. Ele au fost puse în circulaţie în anul următor, potrivit legii din 14/26 aprilie 1867, care stabilea leul ca

unitate a sistemului monetar al României; această unitate era echivalentă cu francul francez şi se împărţea în 100 *bani*. În anul 1870, Monetăria statului, instalată în localul de la începutul şoselei Kiseleff, pe locul unde este astăzi Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mişcării revoluţionare şi democratice din România, bătea primele monede de 1 leu de argint şi 20 lei de aur. Cu acestea, se deschidea o nouă pagină din istoria monedei româneşti.

ÎNCHEIERE

Înainte de a încheia această fugară trecere în revistă a istoriei monedei pe teritoriul ţării noastre, de la începutul epocii bizantine şi pînă la înfiinţarea sistemului monetar naţional al României, se cuvine să scoatem în evidenţă principalele concluzii ce se desprind din această lucrare.

În primul rînd, trebuie subliniat faptul că într-un răstimp de aproape un mileniu şi jumătate, economia societăţii care s-a dezvoltat pe acest teritoriu a cunoscut şi a folosit în mod permanent moneda ca mijloc de schimb. Cu excepţia unei perioade scurte, cuprinzînd veacurile VIII—IX şi prima jumătate a celui de-al X-lea, cînd descoperirile monetare devin mai rare, ca urmare a generalizării procesului de feudalizare pe întregul spaţiu sud-est-european, moneda circulă în mod continuu pe tot cuprinsul ţării, şi aceasta, chiar şi într-o vreme cînd economia naturală a avut un rol precumpănitor, aşa cum s-a întîmplat în feudalism, mai ales în faza sa timpurie.

Al II-lea aspect ce poate fi desluşit, studiind istoria monedei în România, este deplina unitate economică a teritoriului ţării noastre, deşi condiţiile istorice au împiedicat secole de-a rîndul realizarea unităţii poporului român din punct de vedere politic. S-a văzut astfel că între anii 491—1300, moneda imperiului bizantin a circulat din Dobrogea pînă în vestul Transilvaniei şi din Banat pînă în nordul Moldovei, fiind astfel folosită în întregul spaţiu carpato-dunărean. Mai tîrziu, după formarea celor dintîi state feudale Ţara Românească şi Moldova, în sec. al XIV-lea, urmată în sec. al XVI-lea de constituirea Transilvaniei ca principat autonom, monedele bătute de cele trei ţări române au circulat nu numai între limitele statului emitent, ci şi în provinciile româneşti învecinate. Astfel, dinarii bătuţi de Vlaicu Vodă s-au găsit, după cum am văzut, şi la Siret; ducaţii lui Mircea cel Bătrîn

au ajuns de la Orşova pînă la Constanţa şi la Suceava; cei ai lui Vladislav al II-lea s-au răspîndit în Ţara Bîrsei şi în Moldova, iar şilingii bătuţi la 1658 de către Mihnea al III-lea s-au găsit la Suceava şi la Ciopleni, aici în inima vechiului ţinut al Lăpuşnei. La rîndul lor, groşii lui Petru Muşat sînt atestaţi în Dobrogea, Muntenia, Oltenia şi Transilvania, ajungînd pînă în apropiere de Oradea; monedele lui Alexandru cel Bun apar de asemenea în Dobrogea, în Muntenia şi Oltenia; dinarii lui Alexandru Lăpuşneanu şi ai lui Despot Vodă erau folosiţi şi în Transilvania. În sfîrşit, emisiunile monetare ale principatului Transilvaniei au circulat şi dincoace de lanţul munţilor Carpaţi, fiind prezente în Oltenia, Muntenia, Dobrogea şi Moldova. Prin folosirea monedelor feudale româneşti — indiferent de locul lor de batere — pe o arie atît de largă, se realizau şi în acest mod relaţii economice strînse între cele trei ţări române, dovadă elocventă a unităţii lor, în ciuda condiţiilor istorice care le despărţeau din punct de vedere politic.

Am văzut însă că monedele celor trei ţări au depăşit adesea, în decursul timpului, graniţele teritoriului românesc, ajungînd pînă la Veneţia sau în Serbia meridională, de-a lungul Dunării, în Bulgaria, iar în centrul Europei, pînă în pusta Ungariei şi în Cehoslovacia, unde s-au descoperit monede ale Transilvaniei în nu mai puţin de 62 locuri, în Boemia, Moravia şi Silezia. Prin această largă răspîndire, e deplin dovedit caracterul de „bani internaţionali" pe care l-au avut monedele ţărilor române, în secolele XIV—XVIII.

O altă contribuţie însemnată pe care ne-a adus-o studiul monedelor feudale româneşti ne-a îngăduit să cunoaştem cînd şi în ce împrejurări a luat naştere dreptul de a bate monedă proprie în cele trei ţări române, cînd şi în ce împrejurări a fost pierdut, prin neexercitare, acest drept. De asemenea, monedele ne-au adus la cunoştinţă existenţa unor instituţii româneşti de drept public, ca de exemplu asocierea la domnie, despre care se ştie foarte puţin din alte izvoare. Tot cu ajutorul monedelor, în lipsa unor documente de arhivă, s-a putut determina numărul monetăriilor care au funcţionat, succesiv sau simultan, în cele trei ţări române, precum şi durata ori volumul activităţii lor.

În sfîrşit, din punct de vedere tipologic, monedele emise în Ţara Românească, Moldova şi Transilvania constituie un nepreţuit tezaur de documentare iconografică, arătînd nu numai influenţe venite din afară, ci şi concepţii originale. Sub acest aspect, ele aduc o notă plină de interes, oglindind felul de a gîndi, modul de viaţă şi măiestria artistică a poporului român, într-un răstimp ce cuprinde patru veacuri din zbuciumata sa istorie.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

În dorința de a pune la dispoziția cititorilor o documentare mai amplă cu privire la problemele tratate în paginile precedente, am alcătuit bibliografia generală de mai jos, al cărei cuprins a fost sistematizat, ținîndu-se seama de caracterul și data apariției lucrărilor bibliografiate.

Monede bizantine

1. J. Sabatier, *Description générale des monnaies byzantines frappées sous les empereurs d'Orient depuis Arcadius jusqu'à la prise de Constantinople par Mahomet II*, 2 vol., Paris, 1862

2. W. Wroth, *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum*, 2 vol., Londra, 1908

3. W. Wroth, *Catalogue of the Coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards and of the Empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum*, Londra, 1911

4. Irimia Dimian, *Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii și cercetări de numismatică*, 1(1957), p. 189—216

5. Mihai Butoi, *Un tezaur de monede și obiecte de podoabă din secolul al VII-lea descoperit în comuna Priseaca-Slatina*, în *Studii și comunicări* (Muzeul din Pitești), 1968, p. 97—104

6. Ileana Băncilă, *Note asupra unor tezaure de monede bizantine*, în *Studii și cercetări de numismatică*, 1(1957), p. 425—438

7. Octavian Iliescu, *L'hyperpère byzantin au Bas-Danube du XIe au XVe siècle*, în *Revue des études sud-est européennes*, 7 (1969), p. 109—119

Monedele Țării Românești

8. N. Docan, *Studii privitoare la numismatica Țerii Românești* I. Bibliografie și documente, în *Analele Academiei Române*. Memoriile secțiunii istorice, s. II-a, 32 (1909—1910), p. 450—567

9. Const. Moisil, *Monetele lui Radu I Basarab*, în *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, 10—16 (1917—1923), p. 123—133

10. Const. Moisil, *Monetăria Țării Românești în timpul dinastiei Basarabilor*. Studiu istoric și numismatic, în *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, 3 (1924—1925), p. 107—159

11. O c t a v i a n I l i e s c u, *Cu privire la problema realizării unui „corpus" al monedelor feudale româneşti*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, 1 (1956), p. 285—323

12. O c t a v i a n I l i e s c u, *Emisiuni monetare ale Țării Româneşti din secolele al XIV-lea şi al XV-lea*, în *Studii şi cercetări de numismatică*, 2 (1958), p. 303—342

Monedele Moldovei

13. E. F i s c h e r, *Beitrag zur Münzkunde des Fürstentumes Moldau*, în *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums*, 9 (1901), p. 3—83

14. N. D o c a n, *Notiță despre monetele lui Petru Mușat*, în *Analele Academiei Române*. Memoriile secțiunii istorice, s. II-a, 30 (1906 — 1907), p. 117—182

15. C o n s t. M o i s i l, *Bănăria lui Dabija-Vodă*, în *Buletinul Societății numismatice române*, 12 (1915), p. 53—79

16. I l i e Ț a b r e a, *Influențe externe asupra primelor monete moldovenești*, în *Cronica numismatică și arheologică*, 18 (1944), p. 263—277

17. O c t a v i a n I l i e s c u, *Emisiunile monetare ale Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, Bucureşti, 1964, p. 181—234

18. O c t a v i a n I l i e s c u, *Despre legendele celor mai vechi monede moldovenești*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie*, Iaşi, 3 (1966), p. 201—212

Monedele Transilvaniei

19. A d o l f R e s c h, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, Sibiu, 1901

20. U n g e r E m i l, *Magyar éremhatározo*. Erdely (Catalogul monedelor ungureşti. Transilvania), 2 vol., Budapesta, 1961—1962

21. G u s t a v S e y w e r t, *Beiträge zu einer Geschichte der Hermannstädter Münzkammer*, în *Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde*, 6 (1863), p. 153—200, 294—327

22. G u s t a v G ü n d i s c h, *Geschichte der Münzstätte Nagy Banya in habsburgischer Zeit*, în *Numismatische Zeitschrift*, 42 (1932), p. 67—98

23. I o n S a b ă u, *Circulația monetară în Transilvania secolelor XI—XIII, în lumina izvoarelor numismatice*, în *Studii și cercetări de numismatică*, 2 (1958), p. 269—301

24. E u g e n C h i r i l ă şi O c t a v i a n B a n d u l a, *Tezaurul monetar de la Baia Mare*, Baia Mare, 1966

Monede străine care au circulat în țările române

25. A r t h u r E n g e l — R a y m o n d S e r r u r e, *Traité de numismatique du Moyen Age*, 3 vol., Paris, 1891, 1894, 1905

26. A r t h u r E n g e l — R a y m o n d S e r r u r e, *Traité de numismatique moderne et contemporaine*, 2 vol., Paris, 1897—1899

27. U n g e r E m i l, *Magyar éremhatározó* (Catalogul monedelor ungureşti) *Középkor* (Perioada veche), 2 vol., Budapesta, 1960; *Ujkor* (Perioada nouă), 4 vol., Budapesta, 1958—1959

28. N. A. M u ş m o v, *Monetite i pecealite na bălgarskite țare* (Monedele şi sigiliile țarilor bulgari), Sofia, 1924

29. S i m e L j u b i ć, *Opis iugoslavenskih novaca* (Catalogul monedelor slavilor din sud), Zagreb, 1875

30. H. Dj. Siruni, *Monetele turceşti în ţările române*, în *Balcania*, 2—3 (1939—1940), p. 11—82
31. J. Polek, *Die ehemalige russische Münzstätte in Sadagora* în *Jahrbuch des Bukowinaer Landes-Museums*, 2 (1894), p. 3—10
32. Dionisie Olinescu, *Monedele de pe vremea ocupaţiunii ruseşti din anii 1769—1774*, în *Convorbiri literare*, 48 (1914), p. 456—460

Încercările de emitere a unei monede naţionale româneşti în secolul al XIX-lea

33. Const. Moisil, *Renaşterea monetei româneşti*, în *Arhiva românească*, 4 (1940), p. 37—71
34. N. Iorga, *Banii lui Cuza-Vodă*, în *Buletinul Societăţii numismatice române*, 18 (1923), p. 65—81
35. Const. Moisil, *Cu privire la banii lui Cuza Vodă*, în *Buletinul Societăţii numismatice române*, 18 (1923), p. 98—100
36. Emil Vîrtosu, *Romanatul. Moneta lui Cuza Vodă. 1859—1864*, Bucureşti, 1941

Lucrări cu caracter general

37. Const. Moisil, *Istoria monetei în România*. Expunere sumară, în *Cronica numismatică şi arheologică*, 1 (1920—1921), p. 3—4, 19—23, 34—36, 44—47, 58—60, 64—66, 72—76; 2 (1921—1922), p. 13—16, 25—28, 32—41, 62—63, 76—80; 3 (1922—1923), p. 24—32, 40—41, 57—60, 71—74; 4 (1923—1924) p. 27—30
38. Const. Moisil, *Monetele României*, în *Enciclopedia României*, I, Bucureşti, 1938, p. 98—124
39. G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, Bucureşti, 1930
40. Costin C. Kiriţescu, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui*. I, Bucureşti, 1964 (partea I: *Precursorii sistemului bănesc al leului* în colaborare cu Cselényi Bela, Constantin Iacobovici şi Octavian Iliescu) (volumul al II-lea al acestei monografii tratează perioada cuprinsă între anii 1900—1944)

Publicaţii periodice

În afară de lucrările semnalate mai sus, mai pot fi consultate şi altele, apărute în următoarele periodice româneşti consacrate în principal problemelor de numismatică şi de istorie a economiei monetare:

— *Buletinul Societăţii numismatice române*, 1—41 (1904—1947)
— *Cronica numismatică şi arheologică*, 1—19 (1920—1945)
— *Studii şi cercetări de numismatică*, 1 (1957); 2 (1958); 3 (1960); 4 (1968) (continuă să apară)

Informaţii privitoare la circulaţia monetară în perioada prezentată în cadrul acestei lucrări mai pot fi culese şi din articole publicate în următoarele periodice:

— *Studii şi cercetări de istorie medie*, I—II (1950—1951)
— *Studii şi materiale de istorie medie*, I—V (1956—1962)
— *Studii şi cercetări de bibliologie*, I—V (1955—1963)
— *Studia et acta orientalia*, I—VI (1957—1967) (continuă să apară)
— *Revue des études sud-est-européennes*, 1—7 (1963—1969) (continuă să apară)
— *Arheologia Moldovei*, 1—5 (1962—1967) (continuă să apară)

LISTA ILUSTRAȚIILOR

25. Monede emise de Alexandru Lăpuşneanu în 1558 (1, dinar) şi de Despot Vodă în 1562 şi 1563 (2, mangîr; 3, dinar; 4, ort)
26. Taleri emişi în 1562—1563 de Despot Vodă
27. Ducat de aur emis de Despot Vodă în 1563 (1)
Dinari emişi de Ştefan Tomşa în 1563 şi 1564 (2—3)
28. *Accele* de aramă, emise de Ion Vodă în 1573 (1—3)
Monedă de trei groşi, emisă de Ştefan Răzvan în 1595 (4)
29. *Şalăi* de aramă emişi de Dabija Vodă în anii 1662—1664
30. Monede emise de principatul Transilvaniei în secolul al XVI-lea: 1, dinar, Ferdinand I, 1552; 2, ducat, Ioan al II-lea Sigismund; 3, ducat, Ştefan Bathori, 1573; 4, taler (unifaţă), Christofor Bathori, 1580; 5, piesă de 10 ducaţi de la acelaşi emitent, 1583
31. Monede emise de Sigismund Bathori: 1, taler, 1590; 2, piesă de 3 groşi, 1597; 3, piesă de 10 ducaţi, 1598
32. Taler emis de oraşul Braşov în 1601 (1)
Dublu taler emis de Gabriel Bethlen în 1628 (2)
33. Monede de 10 ducaţi, emise de Gheorghe Rakoczi al II-lea în 1657 (1) şi de Achatius Barcsai în 1660 (2)
34. Monedă de aur de 100 ducaţi, bătută de Mihail Apafi la Făgăraş în 1675 (avers; mărime naturală)
35. Reversul aceleiaşi monede (mărime naturală)
36. Monedă de aur de 25 ducaţi, bătută de Mihail Apafi la Făgăraş în 1687 (mărime naturală)
37. Monede emise de Leopold I pentru principatul Transilvaniei: 1, piesă de 5 ducaţi, 1694; 2, ducat, 1701
38. Monede emise pentru Transilvania de Iosif I (1, poltura, 1707; 2, piesă de 4 ducaţi, 1708) şi Carol al VI-lea (3, piesă de 3 creiţari, 1729; 4, ducat, 1739)
39. Monede emise pentru Transilvania de Carol al VI-lea (1, piesă de 5 ducaţi, 1729) şi Maria Theresia (2, piesă de 20 creiţari-sfanţ, 1765; 3, piesă de un greschl, 1765; 4, piesă de 2 ducaţi, 1780; 5, piesă de 1/4 ducat, fără data emisiunii)
40. Monede străine din secolele XIII—XIV; 1, gros de Praga, emis de Carol I (al IV-lea); 2, dinar unguresc de tipul dinarilor banali de Slavonia, emis de Ladislau al IV-lea; 3, gros bulgăresc emis de Alexandru şi Mihail; 4, ducat veneţian de aur, emis de dogele Giovanni Dolfin
41. Monede străine din secolele XV—XVI: 1, aspru turcesc emis de Baiazid al II-lea, 1486; 2, ducat unguresc emis de Matei Corvin; 3, dinar unguresc, emis de Ferdinand I, 1535; 4, troiac polonez emis de Sigismund al III-lea, 1595
42. Taleri-lei olandezi din 1664 şi 1666 (1—2)
Taler austriac emis de Francisc I în 1755 (3)
43. Monede străine din secolele XVIII—XIX: 1, piesă de o para/trei denghi, Sadagura, 1772; 2, piesă de două parale/trei copeici, Sadagura, 1773; 3, piesă de 20 creiţari — sfanţ, 1808; 4, ducat olandez, 1818; 5, piesă de 20 franci — napoleon, bătută de Napoleon I în 1807
44. Proiecte monetare din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza: 1, piesa de 5 români; 2, piesa de 10 centime
45. Probe monetare din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza: 1, piesă de 5 parale, 1860; 2, piesă de 5 sutimi, 1864

1

2

3

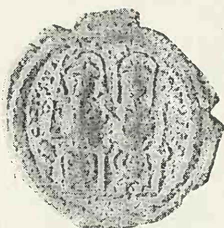
1. Monede bizantine din secolele V—VI, emise de Anastasius I (1, follis; 2, solidus) şi Iustinian I (3, follis)

1

2

3

4 5 6

2. Monede bizantine din secolele VI—VII, emise de Iustinian I (1, solidus; 2, triens), Iustin al II-lea (3, follis), Focas (4, triens) și Heraclius împreună cu Heraclius Constantin (5—6, hexagramma)

1

2 3 4

5

3. Monede bizantine din secolele VIII—IX, emise de Constantin al V-lea şi Leon al IV-lea (1, solidus), Leon al V-lea şi Constantin (2, miliaresion), Theofil (3, solidus), Leon al VI-lea (4, follis) şi Ioan Zimisces (5, miliaresion)

1

2

3

4

5

4. Monede bizantine de aur din secolele XI—XII, emise de Vasile al II-lea şi Constantin al VIII-lea (1, nomisma), Constantin al IX-lea (2, nomisma), Mihail al VII-lea (3, nomisma), Alexius I (4, perper) şi Manuel I (5, perper).

1

2

3

5. Perperi bizantini emiși de Ioan Vatatzes (1), Theodor al II-lea (2) și Andronic al II-lea împreună cu Andronic al III-lea (3)

6. Monede emise de Vlaicu Vodă (1—2, ducați; 3—4, dinari)

1

2

3

4

7. *Bani* emişi de Vlaicu Vodă (1—2)
Dinari emişi de Vlaicu Vodă şi Radu I, asociaţi (3—4)

1

2 3 4

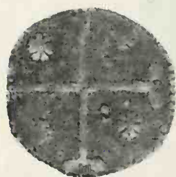
8. Monede emise de Radu I (1, ducat; 2—4, dinari)

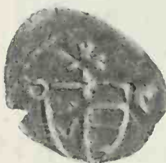

1

2

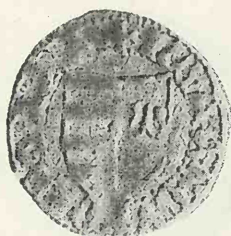

3

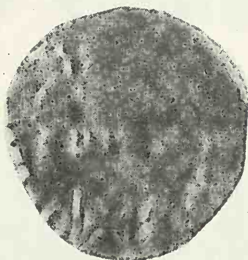
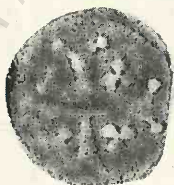
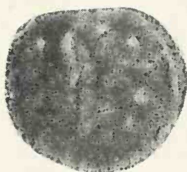

4

9. Monede emise de Radu I (1—2, dinari; 3—4, bani)

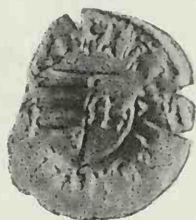

1

2

3

4

10. Monede emise de Dan I (1—3, ducați; 4, ban)

1

2

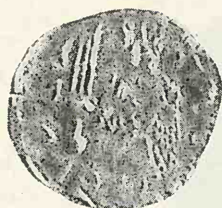

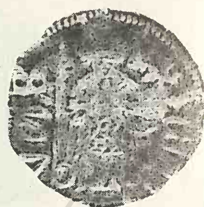

3

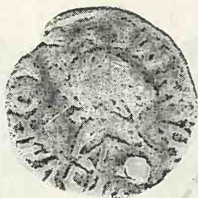

4

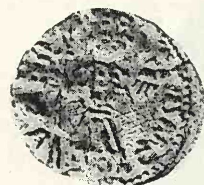
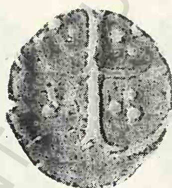
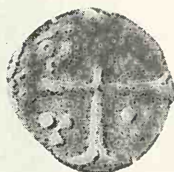
11. Ducaţi emişi de Mircea cel Bătrîn între anii 1386—1396 (1—2)
Ducaţi emişi de Vlad I în anii 1394—1396 (3—4)

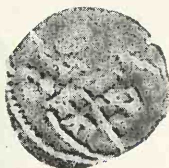
1 2 3

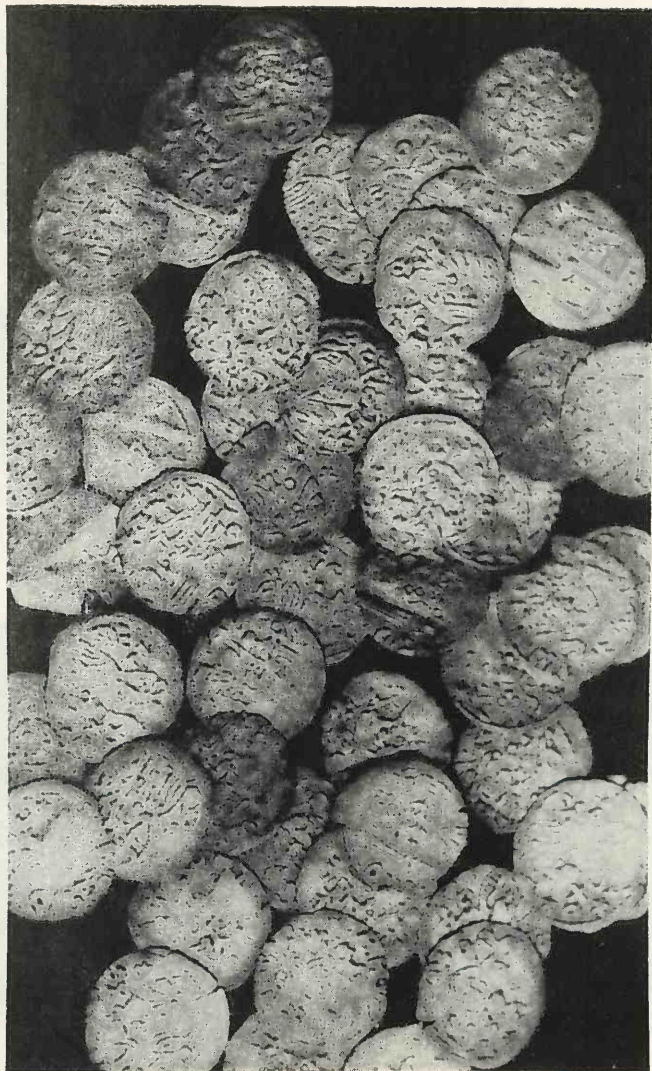

4 5 6

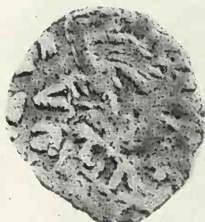
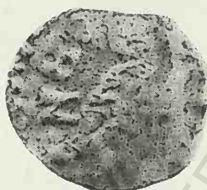
12. Monede emise de Mircea cel Bătrîn între anii 1396—1418 (1—4, ducați; 5—6, bani)

13. Ducaţi emişi de Mircea cel Bătrîn între anii 1396—1418. Din tezaurul găsit la Gura Şuţii (jud. Dîmboviţa)

1 2 3

4 5 6

14. Monede emise de Țara Românească în secolul al XV-lea: 1, ducat, Mihail I; 2, ducat, Dan al II-lea; 3, ban, Vlad Dracul; 4, ducat, Vladislav al II-lea; 5, ducat, Radu cel Frumos; 6, ducat, Basarab Laiotă

1

2

3

15. Șilingi emiși de Mihnea al III-lea în 1658 (1—2)
Monedă jubiliară de aur, în valoare de 6 ducați, bătută de Constantin Brîncoveanu în 1713 (3)

1

2

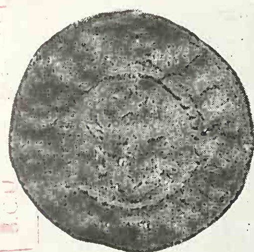

3

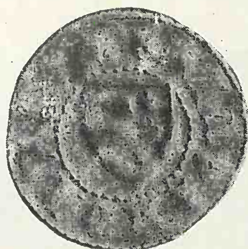

4

16. Groşi emişi de Petru Muşat

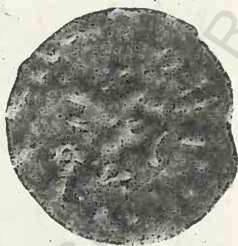

1 2 3

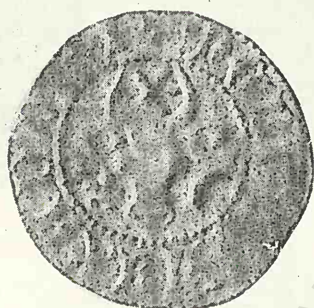

4

17. Groși emiși de Petru Mușat (1—3) și Ștefan I (4)

1

2

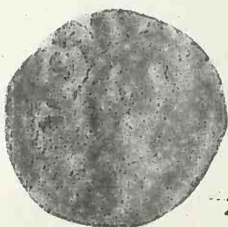

3

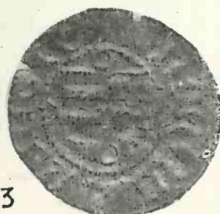
18. Dubli groşi emişi de Alexandru cel Bun

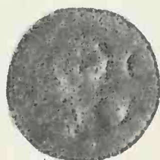

1

2

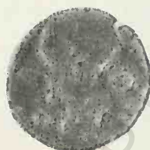
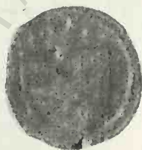
3

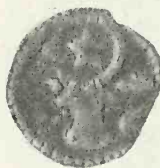

4

5

6

7

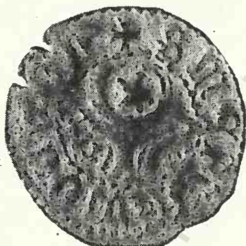
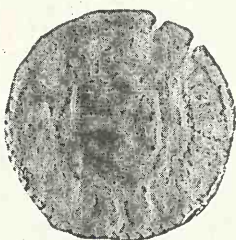
19. Monede emise de Alexandru cel Bun (1, dublu gros; 2—3, groşi; 4—7, jumătăţi de groşi)

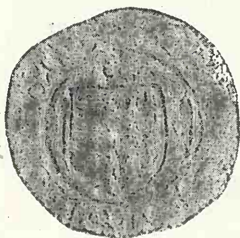

1

2

3

4

20. Monede emise de urmaşii lui Alexandru cel Bun: 1—2, Iliaş; 3, Ştefan al II-lea; 4, Iliaş şi Ştefan al II-lea, asociaţi (dubli groşi)

1 2 3

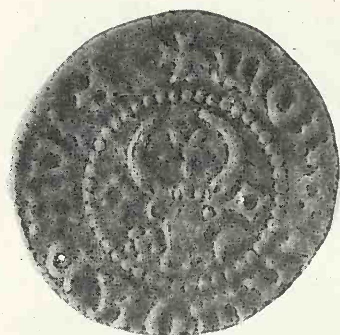

4

5

21. Monede emise de urmașii lui Alexandru cel Bun: 1, Petru al II-lea; 2, Roman al II-lea; 3, Alexăndrel; 4, Bogdan al II-lea; 5, Petru Aron (groși)

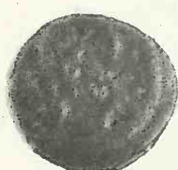

1

2

3

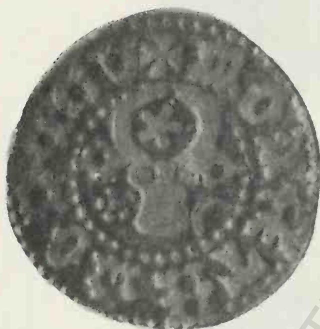

4

22. Monede emise de Ştefan cel Mare în anii 1457—1476 (1—2, groşi; 3—4, jumătăţi de groşi)

1

2

3

4

23. Monede emise de Ştefan cel Mare în anii 1480—1504 (1—2, groşi; 3—4, jumătăţi de groşi)

24. Monede emise de Bogdan al III-lea (1—2, groși) și de Ștefăniță (3, gros; 4, jumătate de gros)

1

2

3

4

25. Monede emise de Alexandru Lăpuşneanu în 1558 (1, dinar) şi de Despot Vodă în 1562 şi 1563 (2, mangîr; 3, dinar; 4, ort)

1

2

26. Taleri emişi în 1562—1563 de Despot Vodă

1

2

3

27. Ducat de aur emis de Despot Vodă în 1563 (1)
Dinari emişi de Ştefan Tomşa în 1563 şi 1564 (2—3)

1

2

3

4

28. *Accele* de aramă, emise de Ion Vodă în 1573 (1—3)
Monedă de trei groși, emisă de Ștefan Răzvan în 1595 (4)

1 2 3

4

5

29. *Șalăi* de aramă emiși de Dabija Vodă în anii 1662—1664

30. Monede emise de principatul Transilvaniei în secolul al XVI-lea: 1, dinar, Ferdinand I, 1552; 2, ducat, Ioan al II-lea Sigismund, 1573; 3, ducat, Ştefan Bathori, 1573; 4, taler (unifaţă), Christofor Bathori, 1580; 5, piesă de 10 ducaţi de la acelaşi emitent, 1583

1

2

3

31. Monede emise de Sigismund Bathori: 1, taler, 1590; 2, piesă de 3 groşi, 1597; 3, piesă de 10 ducaţi, 1598

1

2

32. Taler emis de orașul Brașov în 1601 (1)
Dublu taler emis de Gabriel Bethlen în 1628 (2)

1

2

33. Monede de 10 ducați, emise de Gheorghe Rakoczi al II-lea în 1657 (1) și de Achatius Barcsai în 1660 (2)

34. Monedă de aur de 100 ducați, bătută de Mihail Apafi la Făgăraș în 1675 (avers; mărime naturală)

35. Reversul aceleiași monede (mărime naturală)

36. Monedă de aur de 25 ducați, bătută de Mihail Apafi la Făgăraș în 1687
(mărime naturală)

1

2

37. Monede emise de Leopold I pentru principatul Transilvaniei: 1, piesă de 5 ducați, 1694; 2, ducat, 1701

1

2

3

4

38. Monede emise pentru Transilvania de Iosif I (1, poltura, 1707; 2, piesă de 4 ducați, 1708) și Carol al VI-lea (3, piesă de 3 creițari, 1729; 4, ducat, 1739)

1

2

3

4

5

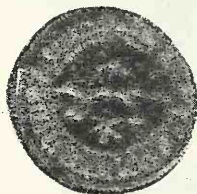

39. Monede emise pentru Transilvania de Carol al VI-lea (1, piesă de 5 ducați, 1729) și Maria Theresia (2, piesă de 20 creițari-sfanț, 1765; 3, piesă de un greschl, 1765; 4, piesă de 2 ducați, 1780; 5, piesă de 1/4 ducat, fără data emisiunii)

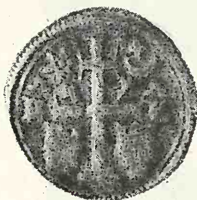
1

2 3 4

40. Monede străine din secolele XIII—XIV; 1, gros de Praga, emis de Carol I (al IV-lea); 2, dinar unguresc de tipul dinarilor banali de Slavonia, emis de Ladislau al IV-lea; 3, gros bulgăresc emis de Alexandru și Mihail; 4, ducat venețian de aur, emis de dogele Giovanni Dolfin

41. Monede străine din secolele XV—XVI: 1, aspru turcesc emis de Baiazid al II-lea, 1486; 2, ducat unguresc emis de Matei Corvin; 3, dinar unguresc, emis de Ferdinand I, 1535; 4, troiac polonez emis de Sigismund al III-lea, 1595

1

2

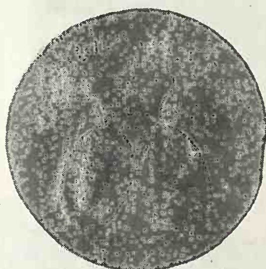

3

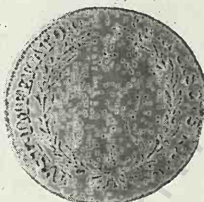
42. Taleri-lei olandezi din 1664 şi 1666 (1—2)
Taler austriac emis de Francisc I în 1755 (3)

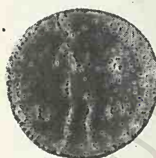

1

2

3

4

5

43. Monede străine din secolele XVIII—XIX: 1, piesă de o para/trei denghi, Sadagura, 1772; 2, piesă de două parale/trei copeici, Sadagura, 1773; 3, piesă de 20 creițari — sfanț, 1808; 4, ducat olandez, 1818; 5, piesă de 20 franci — napoleon, bătută de Napoleon I în 1807

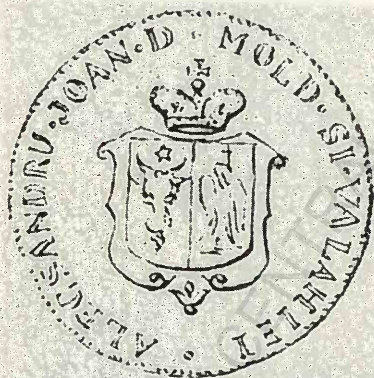

Sur la tranche ou épaisseur de la monnaie

DUMNEZEU MÂNTUEASKĂ ROMÂNIA.

1

cuivre.

2

44. Proiecte monetare din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza: 1, piesa de 5 români; 2, piesa de 10 centime

1

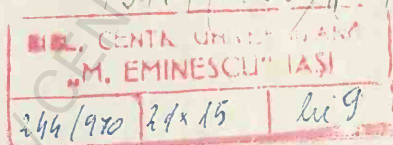

2

45. Probe monetare din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza: 1, piesă de 5 parale, 1860; 2, piesă de 5 sutimi, 1864

CUPRINSUL

Apărut 1970 coli de tipar 4 planșe tipar înalt 23 C.Z. pentru bibliotecile mari 7 C.Z. pentru bibliotecile mici 7.728.8

Întreprinderea poligrafică „Sibiu“ str. N. Bălcescu 17, Sibiu
Republica Socialistă România

dituramerid iane

ecţia *Monumentele patriei noastre*
e la dispoziţia unor cercuri largi de cititori
ări despre principalele monumente istorice şi de artă din România.
rinzînd cca 50 pagini text,
60 reproduceri şi 1-4 planuri,
are lucrare din această colecţie
ră noţiunile necesare pentru cunoaşterea monumentului prezentat
punct de vedere istoric, artistic şi cultural.

AU MAI APĂRUT:

- Radu Vulpe
  AŞEZĂRI GETICE DIN MUNTENIA
- M. Macrea, Oct. Floca, I. Berciu şi N. Lupu
  CETĂŢI DACICE DIN SUDUL TRANSILVANIEI
- C. Daicoviciu şi H. Daicoviciu
  SARMIZEGETUSA
- Em. Condurachi
  HISTRIA
- V. Barbu
  ADAMCLISI
- Oct. Floca
  CETATEA DEVA
- Radu Popa
  CETATEA NEAMŢULUI
- O. Velescu
  CASTELUL DE LA HUNEDOARA
- Emil Lăzărescu
  BISERICA MĂNĂSTIRII ARGEŞULUI
- M. D. Matei şi Al. Andronic
  CETATEA DE SCAUN A SUCEVEI
- M. Davidescu
  MONUMENTE MEDIEVALE DIN TURNU SEVERIN
- Ion Barnea
  DINOGETIA
- Eugenia Greceanu
  MONUMENTE MEDIEVALE DIN MEDIAŞ
- Constantin Preda
  MONEDA ANTICĂ ÎN ROMÂNIA